

מלאכת מחשבת

דיון לעומק בנושאים עיוניים ~ רעיונות והערות ~ בפרשת השבוע

פרשת השבוע "בא" (ובו ה' עניינים בביאור הפרשה ופרקי "נחשבה")

"מתוך ההפיכה" (סיפור היסטורי מפעים מהעבר הלא רחוק)

פרק נ"ב "גאון ברשעות"

"חמש שנים של עבודת פרך" (מאת הרב רבי יאיר וינשטוק שליט"א)

התראה, אבל מכת חושך שנעשתה למען ישראל חלוקה במהותה ואפשר שתהיה של שלושה ימים בלבד).

וביארנו בזה, שיש לדייק בדברי הפסוק למה נכפל הפסוק שלושת ימים שלושת ימים שלוש ימים פעמים, שלא ראו איש את אחיו ושלושת ימים שלא קם איש מתחתיו, אלא ע"כ שהיו שני פעמים שלושת ימים, ועל כן יש לומר שהיו שלושה ימים ראשונים שלא ראו איש את אחיו שיוכלו לקבור את רשעי ישראל שמתו בשלושת ימי האפלה (כיון שלא רצו לצאת מארץ מצרים לא הייתה להם זכות לחיות, שהרי לצאת ממצרים לא מגיע להם ולהישאר במצרים למה להם חיים כשהם שקועים בשער הני של הטומאה, לפיכך נגזר עליהם מיתה). והיו שלושה ימים נוספים שלא קמו איש מתחתיו.

ולפי"ז צריך לומר שרש"י לא בא לומר שני טעמים שכל אחד מהם טעם מספיק שיהיו שתי מכות של חושך אלא הם שני טעמים משלימים, כלומר כל שלושה ימים היה לו טעם אחד, שלושה ימים ראשונים בשביל לקבור את רשעי ישראל שלא ירגישו המצרים שמתו ויאמרו אף הם לוקים כמונו (ולא ירצו להוציא את בני ישראל ממצרים) ושלושה ימים אחרים בשביל שיוכלו ישראל לחפש בבתי המצרים את כליהם הטמונים שלא יוכלו להכחיש שאין להם כלים כפי שאכן ניסו לומר ליהודים.

ועדיין צריך ביאור, למה צריכים לששה ימים ולמה צריכים הימים האחרים להיות חלוקים בעובי האפלה עד שהחושך היה כפול ומכופל כעובי דינר, הלא די בשלושה ימים שחלק מבני ישראל יהיה עסוק בקבורה והיתר יחפשו בבתי מצרים כדי לתור אחרי כליהם? ויש לומר שלא היה די בשלושה ימים כי היו עוסקים כל היום כדי לקבור את כל רשעי ישראל, שהרי מתו ארבעה חלקים של העם או הרבה יותר לפי הפירושים האחרים, וכיון שכן הוצרכו לעוד ג' ימים כדי שיוכלו כל ישראל לחפש בכלי שכניהם המצרים

(צ"ע, שהרי היהודים היו גרים בגושן ולכאורה חיו בנפרד ומניין השכנות שלהם עם המצרים? ואולי מלבד ארץ גושן חיו גם בארץ מצרים רבים ולהם שכנים מצרים ומהם היו שואלים כליהם, ועדיין צ"ב אלו שגרו

א) למה הוזקו ישראל לאור בג' ימי החשכה ולמה הוזקו לשני סוגי ימי אפילה.

איתא בפרשה פ' י' פס' כ"ב כ"ג) "ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלושת ימים לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלושת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם."

ובפרש"י: ויהי חשך אפלה שלושת ימים, חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלושת ימים. ועוד שלושת ימים אחרים חשך מוכפל על זה, שלא קמו איש מתחתיו, יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חושך? שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלושת ימי האפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחיפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלים מהן והיו אומרים אין בידינו כלום, אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא."

וברא"מ ובגו"א עמדו בזה, מהיכן ההכרח שהייתה מכה של ששה ימי חושך, דילמא הייתה רק של שלושה ימים?

(אף שכל המכות שימשו שבעה ימים ולמה נשתנתה מכה זו מהיתר? עדיין אין בזה כלום, דמהאי טעמא גם אם יכפיל המכה לא הועלתו כלום שהרי הם ששה ימים ולא ז' וא"כ יש שינוי מכל המכות? אמנם על זה ישבו המפרשים ז"ל שאת היום השביעי השלים הבורא בקריעת ים סוף כשהחשיך עליהם בעב הענן ואתי שפיר ז' ימים. ברם עדיין יש להעיר, דבלאו הכי אין דומה מכה זו ליתר המכות, שהרי כל המכות נעשו בשביל המצרים עצמם ואילו מכה זו לשני הטעמים שנותן רש"י אינם בשביל מצרים רק לישראל.

דלטעם א) להמית את הרשעים ב) כדי שיוכלו לחפש את הרכוש של המצרים, שניהם לטובת ישראל, א"כ ניתן היה לומר דחלוקה מכה זו מתשעת המכות האחרות שניתנו למצרים בגין חטאיהם, לפיכך היה בהם סדר זה, רביע חודש מכה ושלושה שבועות

ראויים לקבל את כלי המצרים אף שהובטח הרכוש הזה להם כבר בברית בין הבתרים בשביל השעבוד, מכל מקום צריכים הם להתאמץ על הדבר ולעשות פעולות טבעיות כדי שיזכו לכך, רק אותן מטמוניות שלא ניתן היה למצוא בשום אופן האיר להם אותו אור הגנוז שגילה להם אל כל מה שהסתירו אפילו בקירות הבית ודו"ק היטב.

(ב) בדברי התרגום יונתן.

בתרגום יונתן ביאר את הפסוק וז"ל "לא חמון גבר ית אחוי ולא קמון מאתריה תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא למקבר רשיעיא די ביניהון דמיתון ולזכאיא למעסק במצוותא במוותבניהון".

ביאור התרגום: מכת חושך באה בשל סיבה אחת בלבד, לקבור את הרשעים שביניהם ושיעסקו הזכאים במצוות במושבותיהם" לכאורה נראה היה שדי היה לגי ימי אפילה שהרי לא נחת לפרש כלל את הטעם השני.

וצ"ע לפי"ז למה לא קם איש מתחתיו גי ימים שהרי לזה די היה גי ימים? עוד צ"ע למה לא יכלו המצרים לקום ממקומם במשך גי ימים? שהרי די היה שלא יראו ולא יכלו לדעת שהיהודים קוברים את מתייהם, למה נענשו בעוד גי ימים שלא יקומו ממקומם?

אם לא שנאמר שלתרגום יונתן הייתה מכה נפרדת למצרים שלא קשורה כלל לישראל ואותה כלל אין צריך להסביר כי ברור שהגיע למצרים מצד עצמם עונש חמור ואילו מטעם שהיהודים יוכלו לקבור את מתייהם אין זה עונש למצרים מצד עצמם, והרי הגיע למצרים יי מכות מצד רשעתם? לפיכך מבאר התרגום יונתן את זה שהתורה מציינת שהקב"ה האיר את מושבות ישראל וזה הגיע מסיבה אחת בלבד כדי שיוכלו לקבור את הרשעים שביניהם שמתו.

כלומר הוא לא מפרש כדברי רש"י (שהביא את המדרש כדי לפרש את סיבת המכה שהגיעה למצרים כדי שימותו הרשעים בגי ימי האפילה) דסיבת מכת חושך הייתה בגין המצרים עצמם, אלא שבתוך ימי האפילה נענשו גם היהודים שלא רצו לצאת ממצרים. ומציינת התורה בפסוק שלכל בני ישראל היה אור במושבותיהם אבל לא מהטעם שהקב"ה הבדיל בין ישראל למצרים, דא"כ היה לפסוק לומר שהפלה הקב"ה בין ישראל למצרים כפי שציין בכל המכות דלעיל, אלא סיבה אחרת הייתה כאן שהקב"ה האיר ליהודים בתוך האפילה כדי שבני ישראל יוכלו לקבור את הרשעים שביניהם.

והנה הוסיף בתרגום יונתן "וזכאיא למעסק במצוותא במוותבניהון" וצ"ב למה כיון? כלומר, אילו מצוות היו צריכים ישראל בשביל האור המיוחד שנוצר בשבילם? וב"פירוש יונתן" ביאר כוונתו שבאותם ימים שהייתה האפילה לא היו יכולים להתעטף בציצית ולהניח תפילין, שהרי מצוותם ביום לפיכך האיר להם כדי שיוכלו לקיים את המצוות שדינם ביום. ודבריו צ"ע,

בגושן מהיכן היה להם ליטול כלים הלא בפסוק נאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה משמע שלא לקחו ממצרים שלא היו שכניהם וצ"ב).

והגוי"א פירש שלכך נצרכו ששה ימים, כי לא היה די בשלושת ימי האפילה הראשונים, שכן אפילו אם לא היו רואים איש את אחיו מכל מקום יכולים היו לקום ולמנוע מהם להיכנס על ידי שהיו נועלים את דלתותיהם בפניהם, אי נמי המחפש היה נתפס כגנב אם הייתה הדלת פתוחה והמצרי יכול היה לנוע, לפיכך צריכים היו לשלושה ימים בהם לא קם איש ממקומו.

ודבריו צריכים ביאור. א) אם יכולים המצרים לנעול את דלתותיהם מסתמא עשו כן עוד לפני שמכת חושך החלה כפי שנוהגים בכל מקום שאין מניחים את הבית הפקר, א"כ מה יועיל מה שהמצרים אינם נעים הלא הדלתות נעולות על בריח? ב) איך בכלל ישראל נתפס עליו כגנב אם המצרים לא רואים איש את אחיו מניין לו שישראל נכנס לביתו כגנב? אלא ודאי צ"ל שאין אלו שני תירוצים אלא ביאור אחד, דאיך בכלל נתפס עליו כגנב, ע"כ מכוח שהבית נעול ומי שנכנס לבית ואינו מוכר נתפס הוא כגנב, ואף אם חושך בבית ואינו רואה איש מכל מקום אם המצרי יחוש שפורצים את דלתו יכול הוא לנוע ממקומו ולתפוס את הפורץ, וזוהי כוונת הגוי"א שנתפס עליו כגנב, אבל אם יהיה החושך עב מאד עד שלא יוכלו לנוע יוכלו בני ישראל לפרוץ את הבית והמצרים לא יוכלו למנוע זאת בעדם.

ברם עדיין צ"ע: א) למה לא די בשלושה ימים שלא ינעו המצרים כלל ומתחילה יהיה החושך כפול ועב ויקברו את מתי ישראל ויחפשו את כלי המצרים? ברם זה נוכל ליישב כפי שביארנו בתחילה שצריכים היו לששה ימי אפלה כי בגי ימים לא היה די לעשות את שניהם כי לצורך קבורת ישראל לא היה צורך לברוא גי ימים של חושך כפול דהרי די גם בחושך של לילה ואין הקב"ה עושה חושך זה לחינם, לפיכך בגי ימים הראשונים די בחושך של לילה רק לצורך החיפוש בבתי מצרים צריכים היו לחושך כפול כזה. ב) אבל עדיין צריך עיון, הלא המצרים החביאו את כספם גם במקומות שלא היה אדם יכול להגיע ולזה נצרכו לאור הגנוז כפי שנאמר במדרש, למה מלכתחילה לא היה די בחושך כמו בגי הימים הראשונים ולא יצטרכו לחפש בבתי המצרים אלא יראו את הכל עם האור הגנוז?

ואין לומר שלאור הגנוז זכו רק במקום שיד אדם לא מגעת, אבל ביתר המקומות צריכים היו להיכנס ולחפש במו עיניהם ולפיכך צריכים היו להחשיך למצרים עד שלא יוכלו לנוע, דגם על זה נקשה וכי איך ניתן היה להם לראות בבתי המצרים אם לא דרך האור הגנוז, כפי שביאר ברמב"ן שאי אפשר היה להדליק אור באותו חושך, כי כל נר גשמי שהיו מדליקים תיכף היה כבה בגלל החושך הזה (שגרם שלא יהיה לאור חמץ שנוקק לדליקה) ואולי כל זה נדרש מדין חובת ההשתדלות שאם לא היו מטריחים עצמם לא היו

יאיר והדבר נוגע למקומות בהן היו קהילות יהודיות, כקופנהגן דנציג שטוקולום שבדנמרק ושבדיה, בהן בחודשי הקיץ יוני יולי אין שקיעה כלל, איך הדין לגבי טלית ותפילין ואיך ינהגו לגבי שבת, איך לחשב את שבעת הימים. כמו כן דן לגבי אלו הבאים ל"נארדפאלי" (הקוטב הצפוני שמושב ע"י בני אדם בניגוד לקוטב הדרומי) שם בחורף אין יום ובימי הקיץ אין לילה כלל, איך יתנהגו שם? ופשוט לו שאי אפשר שמקומות אלו יפקעו מדיני שבת קריאת שמע תפילה טלית ותפילין. והאריך שם איך מחשבים את היום והלילה, כי בכל המקומות הללו אי אפשר לדון יום ולילה שחושך הוי לילה ואור הוי יום, כי לא באור וחושך תלי מילתא אלא בשקיעה וזריחה, ובאותם מקומות אין לא שקיעה ולא זריחה, אלא השמש מקיפה ד' רוחות וחוזרת חלילה.

הרי לנו שגם אם אין אור לא נפטרים מהמצוות התלויות ביום, והרי זה כמי שנמצא במערה חשוכה ביותר שחייב בדיני היום בשעות היום גם אם המקום חשוך ביותר, ואי אפשר שבני ישראל הוצרכו לאור כדי לעשות את היום ליום, אלא פשוט שהוצרכו לאור מבחינה מציאותית כדי שיקל עליהם לקיים את המצוות, כי אם היה חשוך ביותר היו מתבטלים מן המצוות לאונסם והקב"ה רצה לזכות את כלל ישראל שלא יסבלו בגין העדר האור בשום עניין, ומצייני התרגום יונתן שכל הני זכאאי צריכים היו לאור לא בשל נוחות אישית כי קשה להיות כל כך הרבה ימים בחושך, אלא כדי שיוכלו לקיים את המצוות בניחותא, ודו"ק היטב בדבר.

ג) פלא התפילין-- מאת הגאון האמיתי רבי אברהם חנוך שפיגל שליט"א

א

איתא בפרשה פר' בא (י"ג,ט) **"והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך"**. חז"ל תיקנו ברכת מצוה זו: **"להניח תפילין"** או **"על מצות תפילין"**, ומצאנו כמה פירושים לתיבת "תפילין":

א. הערוך (ערך תפל) פירש ששורש תיבת "תפילין" הוא תפל, והכתב והקבלה (יובא להלן) פירש כוונתו לשון חיבור.

ב. בספר התשבי לר' אליהו הבחור (אות תפלין) כתב: **"תמהתי מאד כי בעל הערוך הביא תפלין בשרש תפל, ואין שרשו אלא פלל, והתי"ו הנוספת כתי"ו תפלה ותהלה"**, עכ"ל. ולפ"ז לכאורה בא להורות על תפילה.

דמניין לו שקיימו בני ישראל את המצוות הללו שהרי במצרים לא קיימו ישראל מצוות כישראל, וכפי שמצינו שעמרים נשא את יוכבד דודתו אף שעתידה תורה לאסור זאת? וע"כ שבחוי"ל לא שמרו על מצוות אלו (כדברי הרמב"ן ז"ל) בר מן דין יש לעיין דאפילו אם בניי קיימו מצוות במצרים מכל מקום לא קיימו מצוות שהם זכר ליציאת מצרים כשעדיין לא הייתה יציאת מצרים (וכמו שמבואר במפרשים ז"ל אמאי לא מצינו שאברהם קיים מצוות חנוכה וביארו בזה שמצוות שתלויות בסיבה שעדיין לא נתהוותה לא קיים, אי"כ מסתמא שגם לא התעטף בטלית ולא הניח תפילין. ובגמ' בסוטה (דף י"ז ע"א) שבזכות שאמר אברהם **"ואם מחוט ועד שרוך נעל"** זכו בניו לשתי מצוות, לחוט של תכלת ולרצועה של תפילין, היינו לעתיד לבוא במתן תורה, אבל לא שכבר הניח מאז, כי לא התחדשה הסיבה ואין טעם לשמור (וצ"ע מקרבן פסח ומצות שאפה לפסח עד שהסיבה עוד לא התחדשה, ויעויין בביה"ל בעניין).

עוד צ"ע, למה לא נפרש את התרגום כפשוטו, שקיום המצוה נגע לקבור את הרשעים, שהרי ישנה מצוה לקבור את המת ואף ברשעים נאמרה, ואדרבה כל מקור מצות קבורה נאמר בתורה לגבי מי שנתחייב סקילה שתולים אותו לאחר מיתתו לפני השקיעה וקוברים אותו בו ביום, אף שהוא רשע גמור ובי בתי קברות יש, אחד לרשעים קלים ואחד לרשעים גמורים, כדאיתא במס' סנהדרין (דף מ"ו ע"א). ואם אמנם שכבר רמוז התרגום דבריו ברישא ומשמע אי"כ שהכוונה למצוות נוספות ולכן נחת המפרש לומר כן במצוות טלית ותפילין, אבל כל זה דוחק רב.

עוד יש לתמוה, שהרי בלאו הכי כל המצוות שתלויות ביום לא פקעו בשל העדר יום, שהרי אי אפשר לומר שאותם ימים נחשבו ללילה, שהרי לא שקעה השמש באותם ימים, שכבר נשבע הקב"ה על המאורות בעת המבול **"יומם ולילה לא ישבותן ומיני אז לא שקעה חמה שלא בזמנה** (בר מליעקב כשעבר בבית אל ובמלחמת יהושע ואכמ"ל בעניין ובספרי **"ברכת הלל"** [על שמות] הארכתי בזה בסימנים נ' נ"א נ"ב).

וא"כ יש לדון בזה, כדין האמור בשו"ע (או"ח סי' רס"ג סי"ד) בעניין מי שחשכה להם פתאום ביום המעונן וטעו לקבל שבת, דוודאי מה שהיה בשלושת ימי האפלה הוא גדר של העדר מאורות על ידי שהחשיך להם עם עב כבד מאד עד שקרני השמש לא יכלו להאיר להם באותו מקום ובשאר המקומות זרחה השמש כמו בכל המקומות ואף בג' הימים האחרים שברא הקב"ה בריאת חושך מיוחדת שגרמה שהשמש לא האירה באותו מקום, מכל מקום דין יום לא פקע בשל זה כי המאורות שימשו אלא שלא נתנו את אורם במצרים ודין יום ולילה נגזר במציאות של שקיעה וזריחה.

ועויין ב'תפארת ישראל' (סוף פ"ק דברכות מה שהאריך לדון לגבי המדינות הצפוניות בהן לילה כאור

הבריאות ונשמתו משתמרת בקרביו, עכ"ל. כלומר: "פלא" הוא קשירת שני הפכים, והאדם הרי עצם הוויתו מורכבת משני הפכים גמורים, "רוח" ו"גשם", ה"רוח" מהותו דבר מופשט ללא גבול, וה"גשם" מהותו דבר גבולי, ולא יתכן לקושרם ולחברם יחד, והקב"ה עושה "פלא" שקושר שני הפכים אלו בתוך מקום אחד לבל יפרדו כל ימי חלדו.

ונראה לסמוך לזה מה שמצינו במלאך שבא למנוח ואשתו, דכתיב (שופטים יג, ט): "ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה, ומפליא לעשות, ומנוח ואשתו רואים". ופירש הרד"ק: "המלאך היה מפליא לעשות בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה, וכשהאש גדל והעלה להב, עלה מלאך ה', כלומר נסתלק מעליהם בלהב", עכ"ל. תוכן הדברים, המלאך שילב במעשיו רוחניות וגשמיות, הוציא אש רוחנית מהצור, האש אכלה גדי ומנחה גשמיים, ובתוכה נסתלק המלאך הרוחני לשמי-רום, ולכן השתמש הכתוב למעשהו בתואר "מפליא לעשות", שכן פעולה המשלבת רוח וגשם יחד יש בה פלא.

וניתן להוסיף עוד, שכאשר שאל אותו מנוח (שם, יז) "מי שמך", השיב לו המלאך (שם, יח): "למה זה תשאל לשמי והוא פלאי", ופירש רש"י: "והוא פלאי, מכוסה, תמיד הוא משתנה ואין ידוע למה משתנה היום", עכ"ל. וכן הוא במדרש (במדבר רבה פ' נשא י, ה).

הפשט הפשוט ברור, אכן להאמור יתכן לבאר להיפך. דידוע ששם מלאך נגזר על פי שליחותו (רש"י בראשית לב, ל, וכן הוא במדרש שם על ענין שליחת המלאך למנוח), ולכן תמיד הוא משתנה לפי מה שנשלח באותה עת, ובשליחות למנוח ואשתו הרי נצטוה המלאך שהוא רוחני להתגלות להם בלבוש גשמי, עד כדי כך שלא ידעו כלל שהוא מלאך ה' והוצרכה אשת מנוח להביא לו הוכחות לכך, נמצא שאותה שליחות היתה "פלא", שהרי התחבר בה רוחניות מלאך עם גשמיות אדם לדבר אחד.

ולכך אמר למנוח: "למה זה תשאל לשמי", כלומר מה לך לשאול לשמי כעת לפי שליחותי כעת, הרי ברור ש"והוא פלאי", שכעת שליחותי לחבר רוחניות וגשמיות שזה דבר

ג. תוס' במנחות לד: (ד"ה לטוטפת) כתבו: "ותפילין נראה לשון ויכוח, כמו ויפלה, שעשה פלילות עם קונו, על שם שהם עדות והוכחה שהשם נקרא עליו ויראים ממנו", וכו'. ולכאורה זו היא כוונת הרא"ש (ריש הלכות תפילין) והטור (סימן כ"ה) שפירשו: "ונקראים תפילין לשון פלילה, שהן אות ועדות לכל רואנו שהשכינה שורה עלינו".

ד. הפמ"ג (סימן כ"ה אשל אברהם סק"ח) כתב, דשורש תיבת תפילין הוא פלא או פלה, לשון הבדלה, שהן עדות שהבדילנו מן העכו"ם.

ה. אף בהכתב והקבלה (דברים ו, ח) הלך בדרך זו, וכתב ששורש תפילין הוא פלא, שענינו הפרשה והבדלה, אלא שפירש את ההבדלה בענין אחר, וז"ל: "ובכוונה תקנו נוסח הברכה בלשון תפילין, לשון הפרשה והבדלה, כדי שבאמירת הברכה נקבל עלינו התכלית המכוון בהנחתו, להיותנו פרושים ומובדלים ממחשבות הרעות וממעשים המגונים, ולא נסור אחר עינינו ואחר יצר מחשבות לבבינו".

ו. בתפארת ישראל למשניות (מנחות פ"ד מ"א אות ב') כתב, דתפילין הוא לשון מחשבה, מן "ראות פניך לא פלתי" (בראשית מח, יא), ונקראו כן משום שאסור להסיח מחשבתו מהן בעודן עליו.

ז. היעב"ץ (מור וקציעה ריש סימן כ"ה ובקצרה בסידור בית יעקב ברכת להניח תפילין), הלך גם בדרך זו ששורש התיבה הוא פלל מלשון מחשבה, ולכן נקראו הדיינים "פלילים" משום שהם בעלי מחשבה ועיון, ומשום שהתפילין מונחים על המח מקום המחשבה לכן נאה להם שם זה.

ב

ואם ניתנה רשות, אולי אפשר לפרש באופן נוסף, בדרכם של הפמ"ג והכתב והקבלה שהוא לשון "פלא", אבל בכוונה אחרת.

כתב הרמ"א (או"ח סימן ו' סעיף א') בביאור חתימת ברכת אשר יצר: "ועוד יש לפרש, שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו, וקושר דבר רוחני בדבר גשמי, והכל על ידי שהוא רופא כל בשר, כי אז האדם בקו

קבלת הנזירות, כמו שאמרו בגמי, ורצה הכתוב להגדיל מעלת הנזיר הפורש מן היין וכל טומאה, בא לקדש את החומר, ולכן כינה את מוצא פיו המחיל עליו שינוי זה בשם: "הפלאה", להדגיש כי עצם הרכבת גוף האדם מרוח וגשם היא פלא, וכח הדיבור הפלא ופלא, וכאשר מקבל עליו האדם לזכך את החומר הוא פלאי פלאות, (עיין ראבי"ע שם).

ולכן נקב הרמב"ם את שם הספר העוסק בנזירות נדרים ושבעות "הפלאה", כי כל חיוביהם והנגרר אחריהם מכח הדיבור יבואו, והדיבור הוא פלא, וכוחו הפלא ופלא.

ד

בדברים אלה נבין מאמר דוד המלך ע"ה בתהילותו (פח, יא): "הלמתים תעשה פלא, אם רפאים יקומו יודוך סלה", ולדברינו רצה לומר בזה, מדוע לא תחוס עלינו בעודנו חיים, הרי למתים אין את "פלא" הדיבור, ולא יוכלו הרפאים לקום להודות ולשבח לך.

והן הדברים שתקנו לנו להלל ולקלס בתפילת נשמת כל חי, "על כן אברים שפגת בנו", הם הגשם והחומר, "ורוח ונשמה שנפחת באפינו", הם הרוחניות, על פלא זה אנו צריכים להודות, ואיך, על ידי: "ולשון אשר שמת בפינו" שהוא הפלא הנולד מהם, ועל ידו כל החלקים שהתחברו יחד "יודו ויברכו וישבחו" וכו'.

ועתה נבא למעלת התפילין. תפילין של ראש הם כנגד המוח, משכן השכל הרוחני והאור האלקי, תפילין של יד הם כנגד הלב, משכן הכח הגשמי, הרצונות והתאוות.

ובנפש החיים (שער ב' פי"א בהגה"ה) ביאר: "כי אמרו רז"ל (ברכות ו.) שהקב"ה מניח תפילין, וענין התפילין שלו יתברך שמו הוא התדבקותו ית"ש להיטיב עמנו בכל וכו', שכמו שבתפילין שלנו כתובים שבחי הקב"ה, כן תפילין שלו כביכול הם שבחים שלנו, ששם הוא ענין ההתדבקות". נמצא, שמעלת התפילין וכוחם, שהם התדבקות הקב"ה עם ישראל, ודבקות זו היא התקשרות שיא הרוחניות עם גשם, והרי זה פלא נורא.

באופן שמקום תפילין של ראש ושל יד מורה על פלא שבחיבור גוף האדם, בו מתקשרים המוח הרוחני והלב

פלא, וממילא ברור ששמי פלאי. (ועיין במדרש שם, דלחד פירושא תשובת המלאך למנוח היתה כפירוש רש"י, ולפירוש אחר באמת השיב לו את שמו, שהוא לפי השליחות שנסתלח באותה העת, אלא דהמדרש מפרש דנקרא "פלאי" ע"ש הנזירות, ולדברינו יש לזה משמעות נוספת).

ג

ובעיקר דברי הרמ"א נראה להוסיף עומק, דלפי דבריו הפלא שבגוף הוא עצם ההתקשרות של רוח וגשם, והמג"א (שם, סק"ד) מביא מספר הכוונות: "הנשמה נהנית מרוחניות המאכל והגוף נהנה מגשמיות המאכל ומכח זה קשורים זה בזה ע"י המאכל", עכ"ל. לפי"ז הפלא הוא בחיבור שני ההפכים ותו לא, וכח ההתקשרות ע"י מאכל. ברם, מצינו פלא ומעלה נשגבים יותר, והיא: חיבור הרוח עם הגשם המוליד מציאות חדשה, מציאות המורכבת משניהם יחד.

מציאות זו היא: הדיבור!

הדיבור נוצר על ידי משב הרוח הבא מכנפי הריאה ומתאחד עם מיתרי הקול המשוכים בקנה, ובעת עוברו בחמשת מוצאי הפה נוצרים התיבות, שהן עיקר מעלת האדם על פני כל הבריאה.

על הפלא הנפלא הזה נאמר בכתוב (בראשית ב, ז): "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה" - היינו גיבול החומר, "ויפח באפיו נשמת חיים" - נתינת הרוח באדם, חלק אלו-ק ממעל, כמשל הגמי אודות האומן הנופח בכלי זכוכית (סנהדרין צא,). ועיין נפש החיים שער א' פרק ט"ו), ומתוך חיבור שניהם: "ויהיה האדם לנפש חיה" - כתרגום אונקלוס: "והות באדם לרוח ממללא!" הוא אשר אמרנו, התקשרות הגשם והרוח בגוף האדם מולידה את עיקר מעלת האדם, היינו כח הדיבור, שהרכבתו משני ההפכים - היש פלא יותר מזה.

הבה נתבונן, בכל מקום שנזכר בכתוב ענין דיבור נאמר: "ויאמר" או "וידבר", מלבד מקום אחד - בפרשת נזירות, שם שינה הכתוב לשונו, ואמר (במדבר ו, ב): "איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'". הפלאה זו היא

אמנם צ"ב, דלכאו' גם באמת ויציב וגם באמת ואמונה יש את כל ענייני יצי"מ וקריעת ים סוף, והיכן רואים בברכת אמת ואמונה שעיקרה הוא על הגאולה של הלילה.

ונראה, דהנה באמת ויציב אנו מודים על כל ניסי יצי"מ בלשון עבר: "ממצרים גאלתנו מבית עבדים פדיתנו כל בכוריהם הרגת" וכו', אך באמת ואמונה אנו אומרים את הכל בלשון הווה: "הפודנו מיד מלכים, הגואלנו מכף כל העריצים, העושה לנו ניסים ונקמה בפרעה, המכה בעברתנו כל בכורי מצרים, המעביר בניו בין גזרי ים סוף", וכתב רש"י בברכות י"ב ע"א: "ברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות, שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים, ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד".

ונראה בביאור הענין על פי מה שכתב רבינו הרמח"ל בדרך ה' ח"ד פ"ד:

"כי הנה יציאת מצרים היה תיקון גדול שנתקנו בו ישראל ונשאר הדבר לנצח, והיינו כי מאחר חטאו של אדם הראשון נשאה האנושיות כולה מקולקלת... והיה הרע מתגבר בכולה עד שלא היה נמצא מקום לטוב שיתחזק כלל... הנה עדין לא היה להם מקום שיוכלו להתחזק ולהתכונן בבחינת אומה שלימה ולזכות לעטרות הראויות להם מפני הרע שהיה מחשיך עליהם והזוהמא הראשונה שלא יצאה מהם עדיין... והנה כשהגיע הזמן הראוי חיזק האדון ב"ה את השפעתו והארתו על ישראל, וכפה את הרע לפניהם והבדיל אותם ממנו, ורומם אותם מן השפלות שהיו בו, והעלם אליו, ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם, ומשם והלאה הוקמו לאומה שלימה דבוקה בו יתברך ומתעטרת בו, והנה זה תיקון שנתקנו לעולמים כמו שזכרנו וכל הטובות שהגיעו לנו ושמגיעות לנו כולן תלויות בו, ועל כן נצטוינו לזכור אותו תמיד ולהזכירו בפנינו שעל ידי זה מתחזק התיקון ההוא עלינו ומתאמץ האור בנו ומתמידה בנו התועלת הנמשכת מן התיקון ההוא".

הרי לנו שמלבד הגאולה כפשוטה, שהוא יציאה מעבדות לחירות, היה ביציאת מצרים גם גאולה רוחנית, שעד אז היה הרע מתגבר עליהם ולא יכלו להיות בבחינת אומה שלימה, וביציאת מצרים נבדלו מן הרע, ומני אז קמו והיו לאומה שלימה דבוקה בו יתברך.

הגשמי, והוראה זו מוסיפה לקשור פלא נוסף, שעל ידה מתדבק ומתאחד בורא עולם עם גופן של ישראל השוכן בבתי חומר, ולכן נקראו תפילין על שם הפלא הנורא הזה.

זה שאמר הכתוב: "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך", ורצה לומר בזה, ע"י התפילין המחברים רוח וגשם, מקדשים את החומר בהתדבקותו לאין סוף ית', אזי תזכו להיות "תורת ה' בפיך", "פיך" דייקא, שם מקום חיבור הרוח והגשם ליצירה חדשה, מקום הפלא הגדול, בו מתדבקים ומתקשרים ישראל לקונם על ידי לימוד תורתו הקדושה.

(מהרה"ג החו"ב בעל יברך דוד שליט"א)

(ד) ביאור החילוק בין גאולת הלילה לגאולת היום והחילוק בין אמת ויציב לאמת ואמונה

ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים (יב, מב)

בברכות ד' ע"ב מובאת מחלוקתם של ר' יוחנן וריב"ל האם בלילה יש לסמוך גאולה לתפילה או לא, ואמרינן עלה בגמרא: "במאי קא מפלגי, אי בעית אימא סברא, דרבי יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא, ורבי יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא", ובילקוט שמעוני דברים רמז תתמ"ב הגירסא: "ורבי יהושע בן לוי סבר גאולה מאורתא לא הויא".

דהיינו: שיטת ר' יוחנן היא שהגאולה של הלילה היא ג"כ גאולה חשובה ולכן גם בערב יש לסמוך גאולה לתפילה, ושיטת ריב"ל שהגאולה של הלילה אינה גאולה חשובה, ולכן בלילה א"צ לסמוך גאולה לתפילה.

ולכאורה תמוה, מאי אכפת לן אי מאורתא היתה גאולה במצרים או לא, הא לכאורה ברכת אמת ואמונה היא על כל הישועות והניסים שהיו ביציאת מצרים, גם על מה שהיה בגאולה של הבוקר, וגם נזכרו בה ניסי קריעת ים סוף שהיו בבוקר.

ומבואר מזה שעיקרה של ברכת אמת ואמונה נוסד על הגאולה שהיתה בלילה, שאז נתן להם פרעה רשות לצאת ממצרים, אך עדיין לא יצאו בפועל אפילו מפתח ביתם,

בגין כך אית לאדכרא יציאת מצרים תדיר דהא גאולה דילה גאולת עלמין הוה".

וכענין הזה כתב הגאון רי"א חבר זצ"ל בפ"י יד מצרים על הגדה של פסח (עמ' ע'): "שורש הכל הוא ענין יציאת מצרים שהיה ראשית תיקון האומה הנבחרת בכל מדרגות העליונות שירשו אז לזרעם אחריהם, אפילו בזמן הגלות נשאר רשימו מכל אלו, והוא יתברך חופף עליהם בכל עת לשמרם ולהביאם אל השלימות הגדול באחרונה, ומזה הטעם נצטוונו לזכור יצי"מ בכל יום שהיא שורש התורה וכל מצותיה, ואפילו לעתיד לבא לא תעקר יצי"מ ממקומה כו'... מאחר שכל המעלות שנקבל אז הכל בא מהתחלה זאת ע"י יצי"מ שהוא שורש לכולם, שעי"ז נבדלו ונדבקו ביוצרים שאפילו בהיותם גולים מתנהגים בניסים נסתרים".

ונראה דזהו מה שאנו אומרים בברכת אמת ואמונה "המכה בעברתו כל בכורי מצרים, ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם", דהיינו שבזמן מכת בכורות יצאו בני ישראל משעבוד הסטרא אחרא לעולם ועד, ומאז נעשו עם ישראל אומה לעצמה, "בני בכורי ישראל", ויותר אין לאומות שליטה עליהם לשעבדם ולהשפילם ממעלה זו, אלא יש להם רק אחיזה בהם באיזה צד לשלוט בגופם בלבד לענותם.

ומכח מעלה זו אנו זוכים להשגחת השם יתברך המלוה אותנו תמיד בגלותינו בניסים נסתרים, וזהו שאנו אומרים בברכת אמת ואמונה: "**הפודנו** מיד מלכים, **הגואלנו** מכף כל העריצים, **העושה** לנו ניסים ונקמה בפרעה, **המכה** בעברתו כל בכורי מצרים, **המעביר** בניו בין גזרי ים סוף", וכתב רש"י: "שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים, ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד", דהיינו שניסים אלו וכאלו מלוים אותנו במשך כל ימי הגלות, וכל זה מכח הבטחת יציאת מצרים, וכמו שכתוב בהגדה של פסח: "ברוך שומר הבטחתו לישראל... והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם".

ולכן נתקנה ברכה זו בלשון הוה, כי זהו עניינה להודות ולהלל ולשבח על הניסים התדירים ההווים עמנו בכל דור ודור, וכולם הם מכח יציאת מצרים, והם נחשבים ממש חלק מגאולה זו.

ובספר אדיר במרום עמ' שע"ז הרחיב הרמח"ל בענין זה יותר, וז"ל:

"וסוד הענין כי ביציאת ישראל ממצרים נאמר בהם ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, וזה, כי בתחלה היו ישראל כעפר, ואז שלטה עליהם הס"א בשליטה רבה, והוא ענין גלות מצרים, שכשנגאלו משם, ונגאלו גאולה שלימה, שבאותו הדרך לא יכלה עוד הס"א לשלוט כלל, והוא סוד לקחת לו גוי מקרב גוי, שאז הושמו ישראל אומה קדושה, ונסתלקו ממש מסוד עפר הארץ לבחי' כוכבי השמים, שאז אין הס"א יכולה לשלוט עליהם אלא לענות אותם. ואז נאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים... ואז מיד: ואביא אתכם אלי. אז נבדלו מכל העמים הבדל גמור. ומשם והלאה אף על פי שגלו ישראל לא היה ששלטה עליהם הס"א להסיר מהם ח"ו מעלתם הגדולה, אלא אי אפשר כי אם שינתן איזה רשות לס"א להתאחז באיזה צד מישראל, וזה יהיה להם עינוי... ונמצא שבזמן חורבן הבית לא אבדו ישראל מעלתם ח"ו, ולא שלטה בהם הס"א כמו שהיה במצרים ח"ו, אלא נגבהה הס"א להתאחז באיזה צד במעלתם של ישראל, ואז שלטו על הגופים למטה, ולא לטמאם כמו שהיו משוקעים אותם במצרים כנ"ל".

כלומר, שאמנם גם עתה בגלות אנו סובלים תחת יד האומות, אך אין זה דומה כלל למה שהיה במצרים, כי שם היתה למצרים ממש שליטה על עם ישראל, ולא היה נחשב כלל עם בפני עצמו, אך מאז והלאה אין לאומות "שליטה" עלינו אלא רק "אחיזה" באיזה צד, ועל ידי זה יש להם שליטה רק על "הגופים" לענותם, ולא על הנשמות לטמאם.

וענין זה מבואר בקצרה גם בספר תקונים חדשים להרמח"ל תיקון כ"א (ממה שגילה לו אברהם אבינו ע"ה), וז"ל:

"ובמצרים אתפרשו מגו סטרא אחרא דאתמר בה אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו וכו', דהא בההוא זמנא סטרא אחרא שלטת על סטר קדישא, ובזמנא דאתפריק מתמן אתפרק לגמרי, ורזא דא עבודת פרך לא אשתכחת אלא במצרים, דתמן אשתעבד סטר קדישא לסטר מסאבא לגמרי, אבל מתמן ולהלאה לא יכלו סטרין בישין לשעבדא ליה אלא לאבאשא ליה,

ודבריו ג"כ מתבארים היטב על פי מה שנתבאר שבלילה עיקר ההודאה היא על הגאולה של הלילה, ולכן דוקא בלילה אומרים השכיבנו, שברכה זו היא ג"כ מענין הגאולה של הלילה, שמלבד מה שנגאלו מהמצרים, נגאלו אז גם מהמשחית שעבר בכל בתי מצרים, וברכה זו באה לעורר את כוחה של גאולה זו גם עתה, לשמור עלינו מכל שטן ופחד לילה, ולהסיר כל משחית ומגיפה מעלינו.

ויה"ר שיקויים בנו במהרה דברי הכתוב: "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאיך".

"ממדבר מתנה" - עיונים בפרשה (מהרה"ג רבי בניהו כהן שליט"א)

(ה) אכילת קרבן פסח

א בפרשת השבוע נצטוו ישראל על הקרבת קרבן פסח ואכילתו. התורה מאריכה במשך כמה פסוקים על דיני אכילת קרבן פסח, ומפרטת היאך צריך לאכול את הפסח. וזה לשון הפסוקים (שמות יב, ח - יא): "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרָרִים יֹאכְלֶהוּ. אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֶא וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בְּמַיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כָּרְעִיו וְעַל קָרְבּוֹ. וְלֹא תֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר וְהִנָּתֵר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ. וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נֹעֲלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפָזוֹן פֶּסַח הוּא לֵי"י".

ומבואר בתורה שמצות אכילת הפסח היא חלק מהותי ממצות הקרבת הפסח, ועל כן מבואר בגמרא (פסחים צא, א) "והחולה והזקן שהן יכולין לאכול כזית שוחטין עליהן. על כולם אין שוחטין עליהן בפני עצמן, שמא יביאו את הפסח לידי פסול". וכן פסק הרמב"ם (קרבן פסח ב, ג): "אין שוחטין את הפסח אלא על מי שראוי לאכול, היה אחד מבני חבורה קטן או זקן או חולה אם יכול לאכול כזית שוחטין עליו ואם לאו אין שוחטין עליו שנאמר איש לפי אכלו עד שיהיה ראוי לאכול, אפילו חבורה של מאה ואין כל אחד מהן יכול לאכול כזית אין שוחטין עליהן". ולא זו בלבד, אלא שטומאת הבשר בקרבן פסח חמורה יותר מטומאת הדם, כמבואר בגמרא (פסחים עח, ב).

ונראה שבחינה זו של השמירה עלינו בכל ימי הגלות מכח יציאת מצרים, שייכא דייקא לגאולה של הלילה, כיון שאז עדיין היה לילה שהוא זמן ההסתר פנים, ועדיין היו תחת יד מצרים, ואמנם מצרים כבר רצו לשלחם, אך עדיין לא ראו את הגאולה בפועל, כי בכל רגע יכלו המצרים לחזור בהם, והרי פרעה כבר חזר בו הרבה פעמים מהבטחותיו להוציא אותם ממצרים, והיה זה בבחינת "אכתי עבדי אחשורוש אנן", שהיא גאולה שאינה שלימה ואין אומרים עליה הלל, ולכן גאולה זו היתה כעין אותה בחינה של עם ישראל כשהם בגלות.

מה שאין כן ברכת אמת ויציב נתקנה בלשון עבר, שהיא על הגאולה של היום שהיתה גאולה גמורה ביד רמה לעיני כל מצרים, ומאז עד ימי שפוט השופטים היו ישראל ממלכה בפני עצמה שאינה משועבדת לשום אומה ולשון.

ומה שיסדו את הברכה של הלילה דוקא על הגאולה של הלילה, ואת הברכה של הבוקר על הגאולה של הבוקר, נראה דהוא משום מה שאמרו בב"ר פרשה ו' ב': "**בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה**", ע"ש, ולכן עיקר ברכת הגאולה שבלילה הוא על הגאולה שהיתה בלילה.

עניינה של ברכת השכיבנו

ונראה דבזה מבואר גם עניינה של ברכת השכיבנו, שהיא ג"כ מעניין זכירת יצי"מ, כדאמרינן בברכות ד' ע"ב שהיא גאולה אריכתא, ולפי מה שנתבאר נראה דזהו משום שהשמירה המופלאה המלוה אותנו במשך כל ימי הגלות היא מכח הגאולה של הלילה, כמו שנתבאר, והגלות נמשלה ללילה שהוא זמן הסתר פנים, וזהו ענין ברכת השכיבנו, שמירה בלילה שהוא זמן ההסתר פנים.

ועוד ביאור מצאנו בזה בספר האשכול (לר"א אב"ד חמיו של הראב"ד) הלכות תפילה, וז"ל: "ולי הכותב אמר הרב ר' יצחק בן מרון לוי ז"ל כי השכיבנו מעין גאולה היא, כי בעת שיצאו ישראל ממצרים ואכלו את הפסח ואמר להם אל תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וגם הבטיחן שלא יתן המשחית לבא אל בתיהן, היו מתפללין זאת התפלה השכיבנו ה' אלקינו לשלום והסר שטן מלפנינו ושמור צאתנו ובואנו, שהוא מענין שהיו צריכים".

על כל פנים מבואר שנחלקו הראשונים האם יש מצות אכילה בשאר קדשים קלים או רק בפסח, ואם נאמר שרק בפסח יש מצות אכילה, מיושבים היטב דברי הרמב"ם שכתב לאכול את החגיגה קודם הפסח, כדי שיהיה הפסח נאכל על השובע. שכיון שאכילת הפסח היא מצוה יותר מאשר אכילת חגיגה, צריך לקיים בו את דין אכילה על השובע. אלא שעדיין יש לדון מה טעם החילוק בין קרבן פסח לשאר קרבנות.

ג. ועוד יש לדון מפני מה היה כל כך חשוב לחז"ל לעשות זכר לקרבן פסח בליל הסדר, וביותר שנתנו לזה דין של קרבן פסח, כמבואר בב"ח (תעז, ב) שרצה לומר בתחילה שיש מחלוקת בין התוס' לרמב"ם בגדר אכילת המצה בסוף ליל הסדר, וסיים: "אלא ודאי דדוקא מצה כיון שהוא זכר לחירות כמו פסח לפיכך אוכלין מצה באחרונה זכר לפסח הנאכל על השובע גם התוספות שכתבו (בדף קכ בד"ה באחרונה) דאכילת מצה לבסוף להיות טעם מצה בפיו כוונתם משום שהוא זכר לפסח דכשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אחר המצה פן יפסוק טעם מצה מפיו וכ"כ הסמ"ג (שם) בפירוש. ומשום הכי הזכירו התוספות בלשונם לאכול על השובע ולהיות טעם מצה בפיו להורות שאכילת מצה היא זכר לפסח ונפקא מינה **מן הטעם דכיון דזכר לפסח הוא יש לו כל דין פסח שלא לאכול בשתי חבורות ואם נרדמו כמו שתי חבורות הוא כמו שיתבאר בסימן שאחר זה.** ואפשר שגם הרמב"ם דעתו לומר דאכילת מצה באחרונה המצוה משום זכר לפסח".

וכוונת הב"ח היא למה שמבואר בסימן תעח שנוהגים באכילת המצה כמו דיני קרבן פסח. וצריך ביאור מפני מה תיקנו חז"ל לתת לאכילת כזית מצה דין של קרבן פסח, והרי אין זה קרבן פסח אלא מצה. בשלמא לגבי לולב שתיקנו חז"ל ליטול שבעה ימים, מדובר על אותו לולב ממדש אלא שחז"ל הרחיבו והוסיפו בחיוב נטילתו; אבל בפסח אין הנידון דומה לראיה. מה הדמיון בין כזית מצה וכזית פסח, ומפני מה נתנו חז"ל לכזית המצה דין של קרבן פסח.

ויש להתבונן בביאור גדר זה, מפני מה אכילת הפסח חשובה עד כדי כך יותר משאר קרבנות.

עוד דן הגר"ח (על הש"ס, אות כה, עמוד יא) בדברי הרמב"ם (קרבן פסח ח, ג) שכתב: "מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר, אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו, וכו'", שמשמע מלשונו שיש דין מיוחד בפסח לאוכלו על השובע, ועל כן צריך להקדים לאכילתו את אכילת החגיגה; משום שאם נאמר שזהו דין דומה לכל הקרבנות, מפני מה מקדימים את אכילת החגיגה לאכילת הפסח, והלא גם החגיגה צריכה להיאכל על השובע. ובעל כרחך, שדין אכילת הפסח על השובע זהו דין מיוחד בפסח. וביאר שבעוד שבשאר הקרבנות דין אכילה על השובע נאמר על אכילת הכהנים ולא על אכילת בעלים, ואילו בקרבן פסח דין האכילה על השובע הוא גם כלפי הבעלים. [וכעין זה כתב בהררי קדם (חלק ב סימן נב)]. וצריך ביאור מה נשתנה קרבן פסח משאר קרבנות.

ב. והנה בכל אכילת קדשים קלים הסתפק רבינו הצ"ח (ביצה יט, ב ד"ה ומדי עסקי בזה) האם יש מצוה לאכול קדשים קלים או לא. וכתב שאף על פי שמשמעות דברי התוס' (זבחים צז, ב ד"ה ניתי עשה) שיש מצוה באכילת שלמים, אבל מדברי הרמב"ם משמע שאין מצוה אכילה בקדשים קלים. כלומר, שדוקא אכילת כהנים היא מצוה [כמבואר בדבריו (מעשה הקרבנות י, א)], אבל אכילת הבעלים בקדשים קלים אינה מצוה; ורק אכילת פסח היא מצוה, כמבואר ברמב"ם (קרבן פסח ח, א). אמנם בסוף דבריו השאיר הצ"ח את הענין בספק.

והמנחת חינוך (מצוה קב, אות א ד"ה והנה בר"מ) תמה על דברי הצ"ח שנעלם ממנו דברי רש"י (פסחים נט, א ד"ה בשאר) שכתב: "אלמא אכילת קדשים עשה היא, **בין הנאכלים לכהנים בין הנאכלים לישראל**" [ויעויין עוד ברש"י (ברכות מח, ב ד"ה כי הוא), וברש"י (סנהדרין ע, ב ד"ה לאתויי)]. אמנם הוסיף המנחת חינוך שבאמת זו מחלוקת הר"ן והרא"ש בנדרים (ד, ב).

והשואל ומשיב (מהדורה ד, חלק ב, סימן כט) האריך בענין זה והביא ראיות לכאן ולכאן. [ויעויין בבית הלוי (א, ב)].

מצרים. וכשיצאו ונעשו עבדי ד' אכלו פסח משלחן גבוה וזה עבודה. שאכילת הפסח משלחן גבוה מורה שהם עבדי ד' וע"כ במה שראוי לאכילה בשעת זריקה והוזמנו לשלחן גבוה די. וכן לשון זוהר הקדוש (ח"ג דף צז ע"ב) דאתדכי למיכל על פתורא דאבוהון".

ומבואר מדבריו הבנה חדשה בדין אכילת קרבן פסח, שאכילה זו מראה על היותנו בני חורין האוכלים משולחן הקב"ה. וממילא מיושב מפני מה שונה אכילה זו משאר דיני אכילות קדשים קלים, משום שאכילה זו היא חלק מהוראת החירות שאנו עושים בלילה זה. ועל כן היה חשוב לחז"ל לתקן זכר לאכילת פסח, ונתנו לאכילת המצה שנאכלת עבור זה, דין של קרבן פסח. משום שזהו חלק מדיני ליל הסדר שצריך להראות בו סימני חירות.

ד. והנראה לומר על פי דברי האבני נזר בתשובתו הידועה אודות מצות ישוב ארץ ישראל (יורה דעה תנד, יא – יב) שכתב: "ונראה בישוב זה בהתבונן במצוות הפסח שאינו בא אלא לאכילה ואם לא היה ראוי לאכילה בשעת זריקה לא יצא ידי חובתו. וגוף אכילה לכולי עלמא לא מעכבא. ודוחק לומר כעין דברי ר"ז כל הראוי לבילה כו' דלא מצינו זה רק בשירי מצוה כגון קריאה דביכורים דעיקר מצוה ההבאה. וכן קריאה דיבמה דעיקר מצוה החליצה וכן בילה דמנחה. לא בפסח שעיקרו אינו בא אלא לאכילה ואכילה גופא לא תעכב.

אך הענין הוא. דישראל נגאלו בדם פסח ודם מילה. והיינו דמילה מורה סימן עבדות לד' ומוציא מעבדות מצרים. וכן פסח דכתיב ועבדת את העבודה הזאת. אך צריכין להבין מה עבדות יש באכילת הפסח. אך הענין. דעבד מזונותיו משל רבו וכו', וכשהיו עבדים במצרים היו מזונותיהם משל

נחשבה" – הגאון רבי יחיאל הלוי נוביק שליט"א

יגעת ומצאת – נסיונות השעה

ודווקא על ידי הגלות והקשיים – זוכין לגאולה וישועה

וַיִּרְדּוּ כָּל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֱלֹהֵי וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לִי לֵאמֹר צֵא אִתָּהּ וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרַי כֵּן אֵצֶא וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ בְּחָרֵי אָף.

הנה כפי המבואר בספרים הקדושים, ביניהם בשל"ה הקדוש, וביניהם בספר בית אלקים להמב"ט, ענין גלות ויציאת מצרים היה כדי להכשיר את כלל ישראל למתן תורה ולקבלת התורה.

וזה לשון השל"ה הקדוש פרשת שמות בתורה אור שב, והנה ענין גלות ישראל למצרים היה לזככם ולמרקם בכור הברזל, כדי שיקבלו אחר כך התורה ותפסוק זוהמת הנחש, ואז תתחדש הבריאה להיות כפי כוונת הבריאה. וכו' אבל השם יתברך חשב לטובה להיות יציאת מצרים חידוש עולם. עד כאן לשונו של השל"ה.

והנה יש לזה הרבה סימוכין מקמאי דקמאי, וכגון הנאמר בספר רבינו בחיי בשם הגאונים, על הפסוק בפרשת בא וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא ויצא מעם פרעה בחרי אף. דמפסוק זה יוצא שם קדוש ונורא שכוהו עצום להוציא הולד לקבל תורה, כאשר בני ישראל יצאו ממצרים לקבל תורה.

וזה לשון רבינו בחיי על פסוק זה, והנה בכאן נשתלחו ישראל והותרו ממאסרם בכח עליון, ועל כן יוצא מן הכתוב הזה השם הידוע לאשה המקשה ללדת, וכוחו עצום לפתוח מוסרות הולד שהוא אסור בבית האסורים להוציאו ממסגר לאויר העולם כדי שיזכה לתורה, כי האדם לעמל התורה יולד, כשם שישראל יצאו ממאסרם לקבל התורה בחודש השלישי, והשם הזה ידוע הוא לבעלי השמות ומפורסם בנקודו, ואמר רבי עקיבא קו"ף זה הקב"ה, והבן זה.

והנה אין לנו שום ידיעה בדברים וסודות נסתרים הכלולים בדברי רבינו בחיי הנ"ל, הידועים רק לבעלי השמות, אולם נוכל להבין דבר אחד בפשיטות, שהרי ידוע שכל אדם נולד לעמל תורה, כמבואר בגמרא סנהדרין פרק חלק, על הפסוק, אדם לעמל יולד, שהכוונה לעמל תורה, וכמו כן עם ישראל יצאו ממצרים לקבל תורה כדכתיב, בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלקים על החר הזה, והיינו שכל הגלות שעם ישראל עבר במצרים, וגם היציאה מהגלות, היו בשביל לזכות את ישראל ולהביאם לדרגה שיוזכו ויהיו ראויים לקבלת התורה.

ומצינו עוד בדברי חז"ל, שעשרת הדברות המה כנגד עשר המכות, וכמו כן מצינו ומוכח ברש"י פרשת וארא, שהזקנים שלא באו עם משה ואהרן אל פרעה רק נשמטו והלכו, נפרע להם במתן תורה, שלא עלו להר.

וכללות הענין הוא, דיגעת ומצאת תאמין, והיינו שרק על ידי יגיעה זוכים למציאה, והיגיעה במצרים זיכתה את עם ישראל במציאה שהיא המתן תורה. ואם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת השם ודעת אלקים תמצא.

וכן גאולת מצרים היתה בעיקרה בעבור זה והוא בשביל הבן החכם והדומה לו, לא בשביל הרשע וכיוצא בו, שאילו היה שם, כלל לא היה נגאל.

ונמצינו, שכאשר אנו קוראים פרשיות דגלות וגאולת מצרים, אנו קוראים בעצם את ההקדמה לקבלת התורה. וכמו כן כל הקשיים שאנו עוברים עתה בזמנינו, הן בוודאי הכנה למה שד' דיבר טוב על עם ישראל. ויתכן שזו הכנה לגאולה העתידה לבא בקרוב בימינו.

והנה יש להתבונן עוד בדבר שגלות מצרים היא ההכנה וממש ההקדמה למתן תורה. ויתכן לפרש כך, שהרי אמרו חז"ל במדרש תנחומא פרשת חוקת, זאת חקת התורה, זהו שאמר הכתוב, מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב יד), כגון אברהם מתרה, חזקיה מאחז, יאשיה מאמון, מרדכי משמע, ישראל מאומות העולם, העולם הבא מן העולם הזה, מי עשה כן מי גזר כן מי צוה כן לא אחד, לא יחידו של עולם, וכו'. ויש להבין מדוע דווקא מתרה יצא אברהם.

ונראה לבאר יסוד הדברים. שכדי להגיע לדרגת אברהם אבינו ראש המאמינים ואב ראשון לכלל ישראל, צריך לעבור נסיונות קשים, והנסיון הוא לגדול בבית תרה ומשם לצאת אברהם אבינו... ולא זו בלבד אלא שהקדוש ברוך מצוהו בציווי הראשון שמצינו בתורה, לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך. וכאשר עומדים בנסיונות מסוג זה יוצאים אברהם אבינו. וזהו מי יתן טהור – מטמא – הלא אחד. שהטהור לא יכול לצאת רק מהנסיונות הקשים ביותר שגורם לו הטמא.

וכן יש להבין מה שאמרו שם, ישראל מאומות העולם, כלומר שעל ידי הצרות והקשיים והגלויות שעברנו אצל אומות העולם, דווקא על ידי זה אנו זוכים להחזיק בדרגה של עם הנבחר.

וכן מה שאמרו חז"ל באותו מדרש, שהעולם הבא יוצא מהעולם הזה, הוא גם על דרך זה, כי על ידי שעוברים נסיונות בעולם הזה, זוכים לעולם הבא, ולפום צערא – אגרא, שהצער – מביא השכר...

וכבר האריך בכל ענין זה, אדונינו הרמח"ל בספרו מסילת ישרים פרק א' בכיאר חובת האדם בעולמו, ודו"ק ותשכח שכל דבריו מיוסדים ומבוארים בדברי חז"ל הללו.

ואין ספק שכל הקשיים שאנו עוברים עכשיו, שלא שערם אבותינו, הוא נגזר עלינו לטובה, שעל ידי כן נזכה לעלות בדרגות רוחניות, כפי שגזרה חכמתו יתברך, וגם בהכנת התורה ובמעלות היראה. והנה אם אמנם נסיונות גדולים הם, אך על זה נאמר בתהילים פרק ס' ו' **נְתַתָּה לְיִרְאֵיךָ נֶס לְהַתְנַסֵּם...** – שעל ידי הנסיונות אנו מתרוממים. וכאשר מתבוננים בכך, ומתחזקים, זוכין לעמוד באתגרים השונים שההשגחה העליונה הועידה לנו לזכותינו כהיום הזה.

והנה הנסיונות הם מכל הצדדים בין אדם לחבירו, ובין אדם למקום, ועוד נסיון הוא לדעת האם אנו יודעים להתפלל כאשר צר לנו, ועוד נסיון הוא לדעת האם אנו מתבוננים מה הקדוש ברוך תובע מאתנו, ומה עלינו לתקן כדי לזכות לישועה. והנסיון הגדול ביותר לנו בני התורה, הוא להתחזק בעמל התורה בתוך ההגבלות, והזהירות המתבקשת ונדרשת...

והיה נוהג הגאון הצדיק רבי שלום שבדרון זצ"ל לצטט את מורו ורבו קדוש ישראל, מוריניו רבי אליהו לאפיאן זצוק"ל, שפירש הפסוק, **שִׁיר הַמַּעֲלֹת מִמַּעַמְקִים קְרָאֲתֶיךָ...** והיינו שני מעמקים. שעומק אחד הוא עומק היסורים, ועומק השני הוא עומק ההכרה, מה השם דורש מאתנו בשעה זו. **ובוודאי שכאשר נתעמק ונבין את גודל השעה, ונבין מה השם דורש מאתנו, נזכה שהקדוש ברוך יאמר לצרותינו די, לרפואה שלימה, ולגאולה קרובה, ונאמר אמן.**

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֶר רִיחַ וּמִעֲבֹדָה קָשָׁה – וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שְׁנִית לְעֵינֵי כָל חַי לְחַיִּים לָכֶם לְאֱלֹקִים.

הנה אנו בימי השופטים, האם מי מאתנו חושב שזהו זמן מסוגל להתעורר ולחשוב על הגלות ועל הרצון להגאל. הלא במצרים אבותינו זעקו – ונמלטו, בטחו – ולא בושו. והיכן הציפיה לישועה שלנו.

והאם כאשר אנו בצרה גדולה רחמ"ל, האם זוכרים אנו להתפלל להשם ולצפות לרחמיו כי לא כלו ולחסדיו כי לא תמו.

הלא זה הדבר אשר נדבר בלילה הקדוש ליל שימורים – אל הבן הרשע, לאמר – אילו היה שם לא היה נגאל, ולמה נחשוב שאנחנו פה נגאל בלא שום תפלה ציפיה ובקשה, מעומקא דליבא.

והנה לדאבון הלב, אחינו ואחיותינו מצפים לתפילותינו, כדי שיוכלו לחזור לחיים, בעזרת השם. ועלינו לנצל הזמן ולהתפלל ולבקש רחמים. ולצפות לישועה מאת בעל הישועות, בורא רפואות אדון הנפלאות. והקדוש ברוך אב הרחמים הוא ירחם במהרה עם עמוסים, ויציל נפשותינו מן השעות הרעות, וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים, ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו, ונאמר אמן.

אמנם איזו גאולה אנו מבקשים, גאולה גשמית או רוחנית. האם הרוחניות שלנו בסדר פחות או יותר, ורק הגשמיות טעונה שיפור באופן דחוף ומידי, או שגם הרוחניות בכי רע, ח"ו.

והנה גם במצרים עיקר הגאולה היתה רוחנית. שהרי ד' לשונות של גאולה הן, והוצאתי, והצלתי, ונאלתי, ולקחתי, ומבואר ברש"י סוף פרשת שלה, שארבע כנפות שבציצית הן כנגד ד' לשונות הללו, והנה קי"ל כת"ק במנחות דכ"ט ע"א דד' כנפות שבציצית מעכבין זה את זה, והיינו שזה בא ללמדינו, שכל המטרה של יציאת מצרים היא בשביל הלשון הרביעית, ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים, והוא אשר דיברנו שעיקר הגאולה היתה רוחנית. ולכן אנו אומרים לרשע, אילו היה שם לא היה נגאל, דמה לו לרשע עם גאולה רוחנית, הלא אינו חפץ ברוחניות.

והנה אנו מצפים לגאולה, אמנם הקדוש ברוך הוא גואל ישראל חפץ לגאלינו גאולה שלימה, והשלימות היא רוחנית. וכאשר ישאלונו ליום הדין, צפית לישועה, זו תהיה הכונה, האם היתה לך כמיתה לישועה וגאולה רוחנית, או שרק לגשמיות צפית.

והתורה מעידה, וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֶל פְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְּצֵר רוּחַ וּמַעֲבֹדָה קָשָׁה. ובמדרש רבה בפרשה, היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים, עיין שם. כלומר חסרה היתה השאיפה הרוחנית, לתכלית שהיא, ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים, וכאשר שאיפה זו לגאולה חסרה, חסר העיקר.

והנה כל גלות מצרים והגאולה באו כדי להכשיר את עם ישראל לקבלת התורה, שהרי כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה רבינו עליו השלום, בהוציאך את העם הזה מצרים – תעבדון את האלקים על החר הזה. ומצינו בחז"ל שעשרת הדברות הן כנגד עשרת המכות.

וכמו כן בוודאי שהיסורים שעם ישראל עובר כיום, באים להכשיר אותנו לגאולה שלימה, וזו שעת מבחן עבור הכלל והפרט, ויש לנו להתחזק, ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק. ובדווקא בזמן של קוצר רוח ועבודה קשה, זהו הזמן להתחזק ולהתחנן לבורא לאמר, – והוא יִשְׁמִיעֵנו בְּרַחֲמָיו שְׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לְחַיּוֹת לְכֶם לְאַלְקִים. כי עתה ידוע נדע שעיקר הגאולה ושאפתנו לגאולה זהו בשביל הרוחניות, שהיא תכלית מציאותינו. וזהו התיקון העיקרי של ימי השוכבים, לדעת מהו העיקר ומהו הטפל.

וכך פתח בעל המסילת ישרים את ספרו, יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו.

זו הדרך וזו המסילה...

"מתוך ההפיכה"

פרק נ"ב "גאון ברשעות"

עומק המבוכה (רב משה יוסף תוהה מה עומד מאחורי התרגיל)

תקציר: לאחר שחיים שלום ואפרים זלמן יוצאים מהמחנה הם מגיעים לפארק בקצה תל אביב, חיים שלום מבטח שלא מאזינים לו, לאחר שעשה את כל פעולות הבטיחות סיפר אפרים זלמן לחיים שלום את כל המאורעות שהביאוהו להיפגש עמו, שמו של בנג'י האויב הראשי מוזכר בשיחה אפרים זלמן מתחקר את חיים שלום אם הוא מיוצאי שכונתם ששנה ופירש, נראה כי הכיר את שניהם מדי טוב, חיים שלום נבהל כשנדע לו שבנג'י הוא האויב ששם אותו כפחיקט, הוא לא מצליח להבין את מניעיו, אבל מחליט לברר זאת, חיים שלום בטוח שיצליח לעלות על העניין. ובאמריקה רב יואל הרטשטיין מנסה להשתלב במפלגה הדמוקרטית, בתקוה שעל ידי זה יוכל לעורר רעש גדול בעולם, על הפקרת העם היהודי לרמיסה תחת מגפי האויב הנאצי שאינם חומל אפילו על נשים נער זקן, אך מתברר לו שהוא מדי מבוגר להצטרף, בשל זה הוא מחליט להכניס את בנו נפתלי לשורות המפלגה הדמוקרטית, מתוך תקוה שהוא יצליח בתפקיד, נפתלי מתנגד לרעיון בכל תוקף, הוא לא חצה לפרש אפילו לרגע אחד מאוהל התורה, אך לא עומד בלחצים של אביו הוא מקבל מדריך יהודי חרדי בשם ר' ממדי קאהן

שמלמד אותנו את רזי הפוליטיקה, מתגלה שנפתלי הוא גאון פוליטי שתופס את רזי הפוליטיקה במהירות האור, ומנדי עוזר לו לשייף את הכישורים.

מרגע שראה משה יוסף את האירופאי שניגש אל אפרים זלמן צנח לבו בקרב, המראה שלו היה מפחיד, הוא נראה שאוב מאיזה עולם אפל, הוא הזכיר לו את ברנט קורמן שכנו באמשינוב שהרבה לשונות רעות ריכלו עליו כי הוא איש העולם התחתון וכל עיסוקיו אפלים למדי, גם הגויים באמשינוב נזהרו מלהיתקל בו, בעת שעזב את אמשינוב חש הקלה שנפטר מהדמות הזו.

אותו אירופאי היה נראה תעתיק מדויק של אותו בריון אולי זה הוא? ה' ירחם אם זה הוא. איך יגיב אפרים זלמן למראה הברנש המזרחי, תהה לעצמו. אך אפרים זלמן לא איבד את עשתונותו, הוא ניגש אל האירופאי בלא כל רתיעה, נראה כי נכנס לעניין ומהלך אחרי האיש עם חוסר הנעימות שבדבר.

כשיצאו נזהר להלך אחריהם הוא השתדל לעבור לצד השני של המדרכה כשהוא מרוחק מהם כעשרה מטרים, ההליכה לא הייתה קלה לאדם בגילו, אבל הפחד שמא יאבד אותם וישאיר את אפרים זלמן בלי גב המריץ אותו להחיש את פעמיו, כל הזמן התרצצו מחשבות בקרבו, לאן מולך אותו "שמענדיק" (אדם בזוי וחדל אישים) את אפרים זלמן שלי, את היקר שבילדי הפקרתי בידי יצור שפל כזה? מוסר כליות תקף אותו, היה עלי להיות איתו, מי יודע מה עלולים לעולל לו איך עשיתי את הצעד המטורף הזה אפרים זלמן הצדיק שלי במחיצה אחת עם בריון השכונה?

למרות הקושי בהליכה נזהר להחיש צדעיו כדי שלא לאבד אותם, הייתה זו מטלה קשה ביותר, גם להלך בזריזות וגם לעקוב בזריזות אחרי האירופאי שהלך בזריזות כעלם צעיר, הלה היה זהיר מדי פעם הסב את פניו אחורנית כדי לבדוק אם אין עוקבים אחריו, משה יוסף השתדל להלך ליד שני אנשים שהיו שם כדי שיראה בצורה טבעית ולא יתעורר חשד כל שהוא עליו.

הוא ראה את אפרים זלמן הענוג מתאמץ ללכת אחרי הבריון כשהוא מתנשף כולו כדי שלא לאבד את עקבותיו, והבריון מדי פעם נחף בו כדי שיתקדם, רחמנות ממש עליו. לפתע ראה איך הבריון מעקם את הליכתו ויוצא מן העיר ונכנס לכל מיני שדות בר, זה התחיל להכניס חשדות בלבו שהברנש הזה מסוכן מדי עבור אפרים זלמן. אך לאחר מיכן חיזק את עצמו הכל לטובה, משמים שומרים על הצדיק שלי.

הפחד שלו גדל כשראה שלפתע הגיע הלה למחנה הצבאי, הוא נעצר לפני עמדת השמירה ושוחח עם הזקוף, עתה איבד את כל מידת הביטחון שלו, כולו אחוז פלצות, לא יתכן שלכאן הוא מוביל את אפרים זלמן, מה יש לו לחפש במקום כזה? אבל כששניהם נכנסו למקום והחלו להתקדם בתוך המחנה החל להפנים כי חיים שלום נמצא במקום הזה, זעה קרה החלה לנטוף ממנו הוא החל לרעוד בכל גופו, מה כאן הוא נמצא?! איך נעשתה התועבה הזו בישראל? או לעיניים שכן ראות, חיים שלום האומלל נמצא במחנה צבאי ה' ישמור ויציל?! במקום כזה משוקץ נמצא חיים שלום, העילוי בה' הידיעה? "אך און וועה איז צו מיר" אבוי לי עד לשם הגיע?!

מבחינתו משול הדבר כאילו מצאו אותו בכניסה נוצרית חד'ל.

האם עד כדי כך ירד חיים שלום שהיה יכול להיות "עילוי הדור"? הרי זו הדרגה התחתונה שניתן רק להגיע אליה, עליו לא ניתן היה להאמין שיעשה את השטות הזאת, הלא הוא טעם מלוא החופניים את טעם "גן עדן" כאשר שערי התורה נפתחו לו בצורה מופלאה ביותר, רמת הידיעות שלו העמידה בצל את כל חבריו, כמעט לא היה שטח לא היה לו יד ורגל כולל נסתר.

"מה יש לו לחפש בין כל אותם שוטים שלא מבינים כלום, איזו תורה מיוחדת יש לנו, עליהם אין טענות גדולות, כי הם לא טעמו טעם לימוד תורה וקיום מצוה כראוי, הכל אצלם מלומדה, לפיכך הצליחו המדיחים להביא להם תחליפים זולים, אבל חיים שלום... הגאון הגדול... מה לו להם?! מלמל כשדמעות ניגרות מעיניו ללא הרף, כאילו בנו הביולוגי ירד מהדך הישרה.

הדבר היחיד שנראה לרב משה יוסף שזו הייתה התרסה של חיים שלום על כל היחס שקיבל בשנים האחרונות, במשך כמה שנים נתנה לו משפחתו יחס דוחה מאד, בשל זה הסתבך עם הקנאים וכדי להינצל מהם היה צריך לעבור לשכונת "שערי חסד" רחוק ממשפחתו, זה גורם לבחור הכי טוב הרבה עגמת נפש, האם לא בגללו עשה זאת, בתור התרסה כלפי כל אלו שהצרו את צעדיו? היו לו תקופות משבר קשות מאד, בימים כאלו היה קשה לו לתפקד כמו אדם יציב ושפוי לחלוטין, זו הייתה א'כ התשובה שלו ליחס שלו ושל משפחתו כלפיו, א'כ יש לו יד גדולה במצב הזה, האם יש לו כפרה על כך?

הוא לא ניסה לנחם את עצמו שעשה הכל לפי עצת רבו, לא אין זה נכון כלל! אם היה מתייעץ ברציפות עם המו'צ על כל צעד ושעל, לא הייתה הטעות הזו באה. המו'צ החכם והקדוש היה מתווה לו דרך מיוחדת, אך לנהוג בדרך העדינה בה השמאל דוחה ומין מקרבת, בתקופה המסובכת היה עליו לקבל הנחיות מדויקות, כדי לא להרחיק את חיים שלום לגמרי מהמחנה. הוא לא עשה כן, הוא קיבל רק בהתחלה כיוון, אבל אחר כך הותיר את הכל באויר הוא נהג בשבש ואל תעשה אחד גדול ולא ניסה לברר את ההלכה בכל רגע נתון, אין ספק שהוא טעה הרבה טעויות והוא לא יכול להשליך את הכל על הכתפיים הרחבות של המו'צ.

אבל למרות חלקו בעניין, הוא לא אשם לחלוטין בצעד הנורא של חיים שלום, האם צעדו כל כך התבקש? גם בעקבות ההרחקה למה זנח את הכל והלך לציונים שמבקשים לעקור את הכל? האם בכך השיג משהו? דומה הדבר ללכת מהפח אל הפח, במקום לינק ממקור מים חיים הלך לחצוב בורות נשברים, דומה הוא לכל החלמנים השוטים שזנחו את המחנה בשל מחשבתם שבמקום אחר ימצאו את עצמם, רק לא במקומם, לבסוף מתגלה ש"שם תהיה קבורתם".

כנראה שלאחר זמן התאכזב חיים שלום לגלות שהחליף "עולם עומד" ב"עולם עובר" מי ידע האם זה הביאו לחשוב מחשבות אובדניות, או אולי נוספו צרות אחרות שהשתרגו על צווארו, אם כן באמת מוטלת עליו אחריות להצילו.

השאלה שהציקה לו ללא הרף, איך חשב אותו ברנש משונה שארג את כל התוכנית שהוא יצליח להוציאו מתוך מחנה צבאי ולהצילו ממצבו הגרוע? האם אכן חשב שהוא יבוא ויכנס למחנה בכבוד מלכים וישכנע אותו לא לבצע את המחשבה הנוראה שלו, זו הרי שטות גמורה להיפגש במקום כזה לאור הזרקורים, איזה קצה חוט יכול היה להושיט לו? ובכלל מיהו שישחרר אותו מהמקום וישיבו אל ביתו?

הפחד שלו גבר, כאשר ראה את האירופאי יוצא בחיפזון רב מהמחנה כאילו נשכו נחש, הוא הבחין מרחוק את בנו אפרים זלמן עומד כמו גולם, נראה בבירור שהוא אבוד לחלוטין, מה פשר הדבר הזה, קם משאירים את בנו לבד? לפתע רואה הוא חייל שניגש אל בנו, הוא מדבר איתו משהו ואחרי כן הם מתחילים ללכת, הוא ניסה לעקוב אחריהם עד שנגעלמו מעיניו, לאן הוביל אותו לא ידע, הוא נותר רק עם פחדיו ומחשבותיו.

מחשבות קשות עברו במוחו שדכאו אותו עד עפר, הוא כעס על הרשעות הגדולה של זה שעמד מאחורי התזמון, ליצור ביקור במחנה צבאי, בדיוק במקום הזה? המקום הלא מתאים! האם לא יכול היה לסדר פינה שקטה בתל אביב להיפגש שם?! כפי שידע לסובב אותו יכול היה לסחוב את חיים שלום לשם, אין ספק שמדובר באדם חכם וערמומי מאד.

אם על אדם משופשף כמוהו גבר בקלות, הוא הצליח להביאו לתל אביב, עם כל החששות והפחדים, באותה מידה יכול היה להביא את חיים שלום אל מקום מבטחים, הם היו נפגשים ברוגע ואפרים זלמן היה יכול להועיל הרבה, אבל במחנה זה המקום האחרון שניתן לפעול כראוי.

הכוונות הרעות זועקות עד לשמים, פשוט רצו להראות לחיים שלום שאלו שהעריכו אותו מאד יודעים מה איתו כיום וכל התחפושת שלו עד עתה לא שווה כלום, אין ספק זו רשעות שאין כמותה, רק שלא תצאנה צרות מהמפגש הזה.. אבל אין לבכות על חלב שנשפך, עכשיו צריכים לעמוד ולשמור שלא יאונה כל רע לבנו היקר שנכנס לגוב האריות.

ככל שהפך בעניין, הגיע למסקנה שהייתה כאן מזימה נאלחת של אדם שפל ונבזה שנועדה להביך את חיים שלום ולהציגו ככלי ריק בפני חמוזי לשעבר, אין לו מושג למה ועל מה עשה אותו אלמוני מה שעשה, מי ידע אולי הוא שונא שלו, מעניין מאיפה ידע שהיה לו פעם קשר אל חיים שלום, חייב להיות שהלה הוא אחד ממאה שעורים והסביבה שירד מן הדרך הישרה וכעת הוא משרת ביחד עמו בצבא, כנראה ששניהם הלכו למחנה הזה יחד ובהמשך דרכם הסתכסכו ועתה מנסה הלה לנקום בו, מי ידע עתה מה יעשו עם בנו יקירו, איך ישתמשו בו כ"כלי חובלים" כנגד חיים שלום? זוהי אכזריות לשמה.

לאחר שהתאושש מעט, חשב שאסור לחשוב מחשבות כעס וכאב, בנו מובל על ידי כוחות שמימיים, הוא לא עשה זאת על דעת עצמו, הוא נכנס לקודש פנימה וקיבל את ברכת רבו, הוא שמע ממנו דברים מפורשים שמרחפת על חיים שלום סכנה נוראה שקשה לעמוד עליה, הוא רמז לו שיתכן שהסכנה היא הרבה יותר גדולה ממה שאותו אלמוני התריע עליה. א"כ צריך ללכת כאן בתמימות ולנסות להציל את חיים שלום בלי לחשוב מה הם המניעים של אותו אלמוני, תהיה ס"ד גדולה והכל יתהפך לטובה.

אבל גם מחשבה זו לא הרגיעה אותו, פחד גדול היה לו על אפרים זלמן שאינו משופשף כמוהו שנכנס למחנה צבאי, המקום הכי לא מתאים לו, יש שם מראות לא טובים לבחור ירא שמים ששומר את עיניו מראות ברע, גם איך וכיצד יפגוש את חיים שלום ומה יהיה עד אז? איך יקבלוהו שם? מסתובבים שם המוני חיילים שרחוקים מאידישקייט מאד, לפתע נכנס להם אחד שלבוש בצורה מאד חסידיית, הם לא רגילים לדמות כזו, איך הם יגיבו אליו?

האם הוא נכנס ברשות? הוא ראה את הזקיף עוצר אותם, אבל אחרי שהמלווה דיבר איתו מספר מילים הכניסו, האם זה על דעת השלטונות והביקור יעבור בשלום? אם זה ברשות, למה ברח המלווה במהירות כמו נשוק נחש, בכלל מה לברנש כזה עם מחנה צבאי, משהו מוזר נרקח כאן ובדיוק בנו נפל לתוך מהמורה זו.

מחשבות חרטה עזה נכנסו בו על ששלח את אפרים זלמן לבד, הוא מדי צעיר להתעסק עם כאלו דברים כבדים, היה עליו להיכנס יחד עמו ולא לתת לו לבד להתמודד עם כל קר הרבה קשיים.

הוא לא יכול היה לעמוד במקום אחד זמן רב, מידי פעם עברה מכונית צבאית במקום, עלולים לעצור ולשאול אותו יותר מדי שאלות, הוא עלול להסתבך עם רשויות הצבא וזה עלול להיות מסוכן, עליו לחפש מקום מסתור אחר, בו ישהה בקרבת מקום שלא יעורר חשדות.

לא הרחק מהפרדס, הייתה מעברה של עולים בו שכן בית כנסת בשם "בית יוסף" ל"עולי מרוקו" שהיה פתוח באותה שעה, הוא שיער לעצמו שאם ישב שם יוכל להסתכל מדי פעם החוצה לנסות לבדוק את המצב, הסיכוי אולי קלוש שיראה את אפרים זלמן יוצא מהמחנה, אבל זו האפשרות היחידה שלו.

הוא נכנס לפניו הבית כנסת, הייתה שם הרגשה מאד חמימה, האנשים ישבו על גבי מחצלות ושטיחים רכים והקשיבו לחכם שיש מופלג ביותר [קשה היה לאמוד את גילו אך נראה שעבר את שנת התשעים] שישב בראש, הוא נתן להם שיעור מתוך הספר הקדוש "בן איש חי" של גאון בבל רבי יוסף חיים זיע"א.

נראה היה שהשומעים מרותקים מאד, כנראה שהוא ידע להגיד שיעור כראוי, כי כל השומעים שלושים במספר היו מרוכזים אל מגיד השיעור, פעמים שאלו בעניין רב והרב השיב עם חיוך נעים על פניו, את השיעור לא הצליח כמעט להבין, החכם דיבר איתם בערבית עסיסית בניב מרוקאי, כשהוא מתבל מדי פעם מילים בלשון הקודש, למרות שלא הבין את רוב השיעור בשל הערבית היטה אוחז, מתוך המילים הבודדות צירף דבר לדבר, ממה שקלט הבין שהם לומדים "הלכות שבת".

מחשבה עלתה במוחו, איזו הרגשה זו שנכנסים לשיעור ולא מבינים כמעט דבר, מעולם לא חש כזו תחושה, עד עתה היה בשיעורים אותם הבין לעומק, לראשונה חש את תחושת חוסר האונים שחש מי שבא לשיעור, הוא מקשיב ובקושי מבין.

לאחר השיעור נעמדו הציבור להתפלל ערבית, רב משה יוסף הצטרף איתם למנון, למרות שהתפללו לפני ששקעה החמה לחלוטין, העדיף להצטרף אליהם, עדיפה תפילה בציבור אפילו עוד טרם זמנה מאשר לחפש בשעות הלילה המאוחרות מניין בשטיבלאך.

לאחר התפילה יצאו האנשים מבית הכנסת, הרב נשאר בבית הכנסת ללמוד, הוא ראה את רב משה יוסף ובא אליו בחיוך רחב לקבל את פניו. רב משה יוסף שמח להזהות בפניו, כיהודי שידע ספר, הם דיברו למעלה מחצי שעה בנושאים שונים, אותו רב נוכח לדעת כי הסוחר האירופאי הוא תלמיד חכם מופלג, לרוב הערכתו הותיר ביזו מפתח, הוא הראה לו היכן להטמינו לאחר שיצא מבית הכנסת, הוא גם השאיר שני בקבוקי לימונדה מתוקה, קצת משקה חריף (מחיאה) לחמם את הלב והקרביים ועוגה ביתית שנאפתה על ידי בתו הצדקנית מרת מסעודה עזיזה כהן (הקימה בית של אברכים גדולי תורה) והופרשו ממנו תרומות ומעשרות וחלה כדת וכדין, כדי שיהיה לו לסעוד את לבו בזמן שישב בבית הכנסת. התאורה הייתה על ידי לוקסים, רב משה יוסף שילם לו עבור לילה שלם כדי שחלילה וחס לא ייהנה מבית הכנסת בלא לשלם על כך.

הוא התיישב סמוך לחלון שצפה אל הרחוב, התאורה החלשה נתנה לו מעט אופק, כשידו האחת אוחזת את הגמ' הקטנה שהייתה עמו בקביעות וניסה ללמוד את הסוגיא בעיון, אך בלא הצלחה רבה, הראש הפעם לא היה מרוכז כלל, הוא ניסה לצפות מידי רגע אל הרחוב שמעבר לבית הכנסת, השעות עברו ואין שום אות חיים מאפרים זלמן.

דאגה החלה להתגבש אל לבו, מה עובר עליו במחנה הצבאי, יותר ויותר נוכח לדעת שהייתה זו טעות נוראה, להכניס את אפרים זלמן לחוד למקום, היה לו לעמוד במקום ולהסביר לאותו אירופאי שהוא לא הולך לבד בלי בנו, אין ספק שהלה לא היה מסרב, הוא היה יודע יותר טוב להסתדר אפילו במקום כזה, אבל לשלוח את בנו לבד הייתה טעות עצומה, הוא צעיר למדי, אך יתמודד בגוב אריות זה כשהוא לבד?

לא מתבלבל אפילו כשהכל מתהפך לו:

בחדר שהיה חצי חשוך ישב בנג' עם עוד שני חיילים, העצבנות ניכרה על פניהם הם כססו את ציפורניהם במתח, סיגרויות עושונו בקצב מסחרר, זמן רב עבר מאז שאפרים זלמן נמצא במחנה ועדיין אין זכר לשמחה ולששון לו הם מצפים. בנג' חשב לעשות סיבוב קצר כדי לברר האם היה שינוי בתוכנית, או שהכל פועל כיאות אלא שחיים שלום פשוט התאחר לבוא לחדר, אבל יהיו סצנות מעניינות מאד, כל המחנה עוד יודה לו על הבידור שהביא להם אוי הלואי, בנג' מוכן לתת אפילו צדקה 50 גרושים לקופת הצדקה של בית הכנסת "יד משה ורבקה" ברח' נורדאו להצלחת העניין.

דפיקות נשמעו על הדלת מומי (הזקיף שעמד בשער) נכנס לחדר בזריזות כשכולו קוץ חיוך: "בנג' חמוד יש לי בשורה טובה בשבילך, הבחור החסידי שקראת לו אפרים זלמן הצליח לעשות חייל מעל למשוער, הוא סחב את "החבר" שלך לחוץ, ממש לא תואם לתוכנית המקורית, מה אתה חושב לעשות בהמשך?" הלעג נשמע בבירור, איש לא העז לעשות כן לבנג', מומי היחיד שהעז לעשות כן, בשל הקשר הדוק שהיה בין השנים.

"מה אתה מדבר שטויות, הדבר פשוט לא יתכן, לפי מה שסידרנו לו, הייתי אמור לדעת על היציאה השלו, אם לא ידעתי עד עתה, זה אומר שהוא נמצא כאן עדיין".

"אם תקשיב לי טוב תבין מה שקרה ולא תקשה קושיות, אני הרי הזקיף בשער ואני יודע אם יצא או לא יצא ואני זה שאמור לעדכן אותך על היציאה, אלא אם כן אתה אוחז אותי לשקוק מובהק, אני אומר לי בהן צדקי, לא נתתי לחיים שלום לצאת בלי לברר פרטים, ראיתי את המבקר שלך איתו ביחד ברכבו, עכשיו אם אתה שואל אותי מאיפה אני יודע שלא הצלחת בתוכנית? ובכן...היה לי משקיף שהצמדתי לחדר, כדי שיעביר לנו תמונה חיה מהנעשה, אתה אפילו לא חשבת על כזה רעיון, זה היה הרעיון שלי ועל זה לבד אני צריך לקבל חלק מהשלל.

המשקיף ראה אותם לצאת ורץ להודיע לי כדי שאתכונן לעצור בעדם, אך הוא לא הספיק להזהיר אותי עד שמכונת צבאית הגיעה בגיחה לשער, אני רואה לתדהמת הרב את החבר שלך מבריא את הפרזיט החרדי מהמחנה, עוד לפני שהספקנו להתעלל בו כהוגן כפי שרצית.

בהתאם לתוכנית עמדתי בעמדה כזקיף, הייתי אמור לעצור אותו כפי שביקשת, כדי שלא יברח מהמחנה בלי שנסדר אותו כהוגן, אבל כל זה דובר אם היה מנסה לצאת בכוחות עצמו, אבל לא יכולתי לעצור אותו כשהוא בא מלווה בקצין שמוציא לי את תעודת החוגר שלו, אתה מבין שלמנוע מקצין חשוב כמוהו מלצאת היה עלול לעלות לי בניזפה קשה מאל"מ מ. הקפדן, אז הוכרתי להוציא אותם".

"הצלחת לכל הפחות לעמוד על הבעות הפנים של הנבל, האם הוא נראה מוטרד או שמח?" שאל בנג'י בסקרנות מהולה בפחד.

"נראה היה חשוך מאוד, בדיוק הפנס היחיד שתלה בעמדת השמירה כבה, לא הצלחתי לראות את פניו בבירור באור הלבנה כדי להסיק מההבעות פניו, אבל אתה יודע שיש לי אבחנות מעולות, אני מניח בסבירות של 80 אחוז שהביקור הפך אותו כליל, הוא לא אותו אחד שאתה מכיר, שחצן ובוטח בעצמו, השיחה כנראה עשתה אצלו משהו, יש לי הרגשה שהם די הסתדרו, לא הייתה אווירת מתח שם, ודאי שלא היה בטראומה קשה כפי שחשבת שיהיה, אני מניח שהביקור הועיל לו יותר משהיך".

"אתה בטוח במה שאמרת כרגע? הרי היה חשוך מאוד, איך הצלחת לתת כזו אבחנה, נראה לי שאתה נסחף בדברך?" גירד בנג'י את פדחתו ברוב מבוכה.

"המסקנות שלי בנויות על ניתוח המצב, עצם זה שהוא יצא ביחד עם החסיד שישיב לידו כחבר ותיק, הראה שאין שום כעס והתחשבות ביניהם" ענה מומי בשמחה.

"זה לא מספק אותי, אני רוצה מיידע יותר רציני" החזיר בנג'י די כעוס.

"ובכן נראה לי שהיום אתה לא בכושר, אתה חושב שעשיתי עבודה חצי עבודה? אז אתה לא מכיר את מומי, כפי שסיפרתי לך מקודם העמדת משקיף שייצין לתוך החדר, לקחתי את החבר שלי מיקי עזרא שהוא בחור כהלכה ומבין עניין, הוא יודע לנתח הבעות פנים יותר טוב ממני, הוא ניצב במקום שעשיתי שם חריר הצצה מתחילת הביקור של אותו חסיד, הוא צפה והקשיב לנאמר, לצערי לא הבין את הנאמר, אתה מבין שהשיחה התנהלה על טהרת האידיש.

מיקי הוא ספרדי ולא שולט בשפה זו, אבל אחרי שיצאו הגיע מיקי וסיפר לי שהיו התחבקות ובכיות נרגשות, החסיד אלוף יש לו כושר מאגי, הוא כישף את חיים שלום כליל, היו בכיות חזקות, אבל לא מהכיוון של החסיד שנשבר מהמפגש עם חברו החילוני, אלא דווקא "חבוך" הרגשן הוא זה שבכה מאוד, חבל שלא הייתה לו מצלמה להוריד כמה תמונות מביכות, קצין חשוב בצבא מתייפח כמו ילדונת שהוריה נטשו אותה, המסקנה שלנו הייתה שאותו בחור הצליח לפצח את האגוז הקשה, השיחה הייתה חביבה למדי ולא טעונה".

"אני לא מבין, למה לקחת את מיקי עזרא שלא מבין דבר, אפשר לסמוך רק על מראות בלי להבין דבר?! זו ממש שטות! איך עשית לי עבודה גרועה כזו?" רתח בנג'י מזעם.

"את מי רצית שאקח במקומו? את מיכי גרוס הצ'אלמער המצחיק שיודע אידיש רהוטה לא ניתן להשיג, לידיעתך הוא נעצר אתמול במחבוש בשל ניסיון עריקה מהצבא" השיב מומי שמח לאידו.

"שכחת את נתי כהן מ'שערי חסד'? הוא גם כן מדבר אידיש מצוינת, יכולת לקחת אותו, הוא היה בא לנו לעזר".

"מי אמר לך שלא דיברתי עם נתי ועם אליעזר שלוסברג שני דוברי האידיש שבמחנה? אבל שניהם לא היו נלהבים לעמוד ולהציין, הם חשבו שאני חומד לצון ולא הסכימו בשום פנים ואופן לעמוד כטמבלים ולהציין. מי שהיה מוכן לעשות את העבודה בלי טענות היה מיקי שהוא כמו אח תאום שלי, סמכתי על כך שהוא מבין עניין וידע לנתח את ההבעות, זה מה שיכולתי לעשות ואל תבוא אלי בטענות, סך הכל אתה לא משלם לי כמו לחברים האחרים שלך" סגר מיקי את החשבון

נראה שדברי הזקיף הציקו לבנג'י מאוד, הכל מתהפך לו ברגע האחרון, הוא הפך עולמות כדי להביא ל'פגישה טעונה מאד' שתביא לתוצאות מעולות, עתה התברר שהעסק כשל מההתחלה, הוא לא רצה בכלל את אפרים זלמן השוטה שאין לו הרבה שכל בקודקודו, את המכתב דאג להצפין דווקא לכיסו של רב משה יוסף, הוא ידע לנסח מכתב שיעורר לחצים אנושיים ויקרע את הלב היהודי, הוא היה משוכנע במאת האחוזים שרב משה יוסף יבלע את הפיתיון ויבוא אל המפגש.

הוא הכיר את מערכת היחסים המורכבת בין החותן לחתן לשעבר, הוא היה בטוח שרב משה יוסף יקרע קריעה על תלמידו לשעבר שרח"ל ירד מהדרך הישורה, כפי שהכיר אותו בעבר הלא רחוק, רב משה יוסף הוא צדיק וקנאי גדול, הוא חסיד "תולדות אהרן" בלב ונפש והאווירה שם היא קנאית מאוד, אין ספק שיזעק זעקות חמס שיהפכו את כל המחנה, תהיה געראצ'קע (מהומה) מתוקה, הביזיון יהיה עד השמים, כוכבו של חיים שלום שהחל לדרוך יושפל עד עפר, תהיינה לזה השלכות רבות, הנקמה שלו בו תהיה כהוגן, יש לו איתו חשבון ארוך, הוא יפרע בו כהוגן.

והרווח השני לאחר מיכן: הכאב שיגרם לאפרים זלמן מהידיעה שתגיע אליו יהיה עצום, הוא ידע היטב עד כמה שניהם קשורים זה לזה, הם לא סתם חברים, המערכת שלהם מורכבת מאוד, עד לרגע שהוא אחז מגיסו לשעבר עולמות, עכשיו יתברר לו כי הגאון שלו היה מוכן בשביל חופן כבוד לנטוש את הכל.

אבל עתה העסק השתבש לו, הוא לא חלם שאפרים זלמן יהיה השליח, אין לו את השכל של אבא שלו וגם הוא אוהב מאוד אותו, ק' שאי אפשר לבנות עליו הרבה, מי יודע מה תהיה עכשיו התוצאה של הפגישה, אך זה ישפיע על עתידו של חיים שלום?

אבל בנג'י נוצר מחומר קשוח מאוד, יש לו מוח קודח שעובד במהירות האור, תמיד כשמתקלקלת תוכנית אחת הוא מחשב את צעדיו וטווח תוכנית נוספת.

חמש שנים של עבודת פרך (מאת הרב רבי יאיר וינשטוק שליט"א)

"מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה"

בזמן ייסורי הגלות נראה לנו שהקב"ה עזב כביכול את הארץ, אולם בעת שנזכה לאור הגאולה יתברר שהגלות לא הייתה זמן הסתר כלל וכל אותם ייסורים שעברנו היו בהשגחה ומתוך תכלית וייעוד. וזהו פירוש הכתוב: "מושיבי עקרת הבית", מלשון השבה, שבזמן הגאולה נשוב ונראה את השורש והגורם של כל המאורעות שהכל היה תכלית ההטבה. (שפת אמת)

ניו יורק, לפני כמאה ועשר שנים

רובע ה'איסט סייד', באי מנהטן, ושכונות וויליאמסבורג וברונקס שבברוקלין זכו לאכלס בהם את ראשוני היהודים המהגרים מארצות מזרח אירופה, אותם יהודים שמאסו בפוגרומים וברדיפות כמו גם בחיי העוני המרוד שהיו מנת חלקם בעיקר ברוסיה, באוקראינה ובפולין, אך גם ברומניה ובהונגריה. העתיד נשקף מן הארץ המוזהבת אמריקה, ומדי שבוע בשבוע הגיעו ספינות קיטור מלאות נוסעים לאליס איילנד (אי מלאכותי בנמל ניו יורק ששימש בעבר מרכז של מחלקת ההגירה בארה"ב, ודרכו עברו מרבית המהגרים שהגיעו לארה"ב לפני כמאה שנה), ועל סיפונן הצטופפו יהודים למאות ובעיניהם נוצצת תקווה לחיים חדשים ומוצלחים. השמועה אמרה כי כאן, לא רק שאין רודפים יהודים בגלל דתם, אלא אפשר גם להתעשר בקלות. המכתבים ששלחו המהגרים שנקלטו באמריקה הציתו את דמיונם של אחיהם מעבר לים, והללו חיכו בקוצר רוח ליום שבו יצטרפו אל אלו המאושרים שכבר התיישבו בארצות הברית. אך כאן המתינה לרבים אכזבה מרה, ומפח הנפש שנחלו היה גדול. הזהב לא התגלגל ברחובות ולא צמח על העצים, וכדי להרוויח דולר שלם אדם היה צריך לעבוד קשה מן הבוקר ועד הלילה. היו כאלה שהמזל האיר להם והם ידעו לאן ללכת, ובאמת הצליחו לגרוף רווחים נאים, אך גם היו כאלו שהעוני המחפיר הכה בהם במלוא עוצמתו. לעתים הוא היה אפילו קשה ונורא הרבה יותר מן הדלות שנטשו מאחורי גבם בפולין וברוסיה.

כך גם נראו חיייה של משפחת שרר שהגיעה אף היא מאירופה. היא התגורר בשכונת וויליאמסבורג וכל חלומותיה התנפצו בפניה. העוני היה קשה במידה שקשה לתאר. אם המשפחה מרת שרר, עבדה קשה מבוקר ועד ערב, אבל כל משכורתה עמדה בסך הכל על שלושה דולרים לחודש. הדולר באותם ימים היה רב ערך ביותר וכוח הקנייה שלו היה עצום. כדי לסבר את האוזן ולהעמיד את הדברים בקנה המידה הנכון, נקדים ונספר לקוראים כי משולחים שסבבו באותם ימים על הפתחים, שמחו מאוד גם במטבע של 'דיים' (10 סנטיים), ואפילו מטבע של 5 סנטיים (ויש אומרים אפילו מטבע של 'פני', דהיינו סנט אחד!) לא זרקו בכעס בפניו של הנותן, יען כי אפילו במטבע קטנה יכלו לקנות דבר שיש בו ממש.

רחובות וויליאמסבורג דאז היו צפופים ודחוקים, והאוכלוסייה התגוררה בהם בתנאים קשים - בדירות קטנות חסרות חן, בבתי מגורים בני ארבע וחמש קומות ויותר, כאשר מטבע הדברים מעליות היו מצרף

נדר או שכלל לא היו. "הזאת נעמי?!" שאלו יהודים רבים שכבר הספיקו לשכוח את האנטישמיות הנוראה בארץ מולדתם, "וכי לשם כך היינו צריכים לעקור מביתנו הנוח ולעבור לאמריקה?" אבל בכל זאת זו הייתה אמריקה, הגדולה והרועשת, על שפע הצבעים והקולות שהיו לה להציע, ובעיקר בשררת המודרניזציה. לא עוד ימי הביניים של יבשת אירופה הפרימיטיבית.

באחד הבתים שבשכונת וויליאמסבורג, ביתה של משפחת שרר, שכב לו בעריסה קטנה משה הפעוט בן השנה וקדח מחום. חומו של הילד עלה משעה לשעה, פניו האדימו, מחלתו הלכה והתגברה - ופניהם של ההורים קדרו.

מה נעשה? נעשתה אמו של התינוק בהולה ומודאגת. זו איננה מחלת ילדים סתמית שאפשר לפטור אותה כלאחר יד ובסיוע משקה חם. כאן זקוקה התערבות של רופא ותרופה חריפה שתתערב בתהליך ההרסני העובר על הגוף ותשים לו קץ.

ממחשבה עברה למעשה. יצאה אל שכנותיה ושאלה היכן יש רופא ילדים טוב שאפשר לסמוך עליו בעיניים עצומות.

השכנות המליצו לה על הד"ר פארקר שהמרפאה שלו נמצאת מרחק הליכה קצר מביתה. "הוא רופא מומחה אבל יקרן", ציינה השכנה בדאגה, "את בטוחה שתוכלי לעמוד בזה?"

"אין לי ברירה", פלטה מרת שרר תוך שהיא יורדת במדרגות. "החיים של הבן שלי חשובים יותר מכסף". הרופא עזב הכל ובא אֶתה כמעט בריצה כשהבין שמדובר במקרה חירום. הוא בדק את משה הקטן ששכב כמעט מחוסר הכרה, והבעת פניו נעשתה רצינית מאוד.

"גברת, אם אתה חפצה שבנך יחיה, אין לך ברירה אלא לתת לו תרופה יקרה מאוד".

"אני מוכנה לכל דבר", אמרה מרת שרר בקול רועד.

מבטו של הרופא חלף על פני החדר הדל. ארונית חצי שבורה, מיטות ישנות ושולחן גדול ומגושם שאיש לא רצה בו ומצא את מקומו בבית העני הזה. הוא לא ידע על מאמציהם של בני הזוג שרר להאכיל את ילדיהם כך שלא ירגישו מקופחים לעומת חבריהם. מה לא עשו כדי לפרנס את הבית? עבודות מזדמנות, עבודות קשות ומפרכות - העיקר שיהיה מה לאכול. פרוסת הלחם נחתכה לכמה חתיכות, וכל אחד אכל חתיכה קטנה אחת. בערב שבת הייתה אשת החיל מעמידה סיר מים על האש ומוסיפה לו כנף או שתי כנפי תרנגולת. בתוספת תפוח אדמה ובצל הפך התבשיל למעדן מלכים.

הרופא לא היה אמור לדעת את כל זה, אך מבטיו הקצרים שסקרו את הבית ומראה מלבושיה המרופטים של האם המודאגת הסבירו לו את הכל ללא מילים.

"תראי" אמר הרופא, "אני כשלעצמי החלטתי לא לבקש תשלום על הביקור שלי כאן בבית. אני לא חושב שתוכלי לשאת בהוצאות של עשרה דולרים על ביקור בית".

מרת שרר נשכה את שפתיה באימה. עשרה דולרים? אבל הרופא מוותר עליהם.

"אבל" המשיך הרופא בחמלה, "משה'לה הקטן שלך לא ישרוד ללא תרופה. אני רוצה לרשום לו רצפט לבית מרקחת הנמצא די רחוק מכאן. רק הרוקח שם יודע כיצד להרכיב את הנוסחה שארכיב לו כאן. אך עליך לדעת שמחיר התרופה הוא יקר מאוד ואני ממש מסופק אם תוכלי לעמוד בהוצאות".

"אני אוכל, דוקטור", אמרה האישה בגאון, "לא אחסוך כל מאמץ ובלבד שמשה שלי יבריא".

הרופא התרשם עמוקות מעמידתה הגאה של האם ומדבריה ששידרו אמונה וחוסן נפשי בלתי רגילים. אבל היא לא ידעה במה זה כרוך. העניות בבית הזה מזעזעת כל כך. היא בוודאי נמנית עם המעמד הכי נמוך. בית המרקחת שאליו שלח אותה נמצא במרחק גדול מאוד, אבל רק שם יודעים כיצד להרכיב את הנוסחה המיוחדת שיכולה לשנות את מצבו של הילד מקצה לקצה.

"אולי תיקחי את הילד לבית חולים", הציע בשפה רפה. "בבית חולים יטפלו בו היטב".

היה גם סיכון שעד שיצליחו לאבחן את המחלה שממנה סובל - יעבור זמן יקר, וזה עלול לגבות מחיר יקר יותר מכסף, חיי אדם, ושאלה נוספת שזמזמה במוחו של הרופא כיתוש טורדני - אם גם הם יידעו מהי הנוסחה המדויקת לתרופה הדרושה לפעוט במצבו הקשה.

גם האם חשה שהוא אינו נחרץ בהצעתו והדפה בתנועת יד את ההצעה. "תרשום לי את הרצפט, ואני כבר אסתדר".

הרופא הזיז את הסטטוסקופ הצדה, התיישב ליד השולחן ושילף מתוך תיקו השחור פנקס של דפי מרשם דבוקים בראשם בדבק אדום. הוא התהרהר קמעא, ואחר החל משרבט בלטינית כמה שורות.

כשסיים חתם על המרשם בידו, הוסיף חותמת מקצועית ומיהר לעזוב. "אני רואה שאת אימא מסורה מאוד, אז כדאי שתגיעי כמה שיותר מהר לבית המרקחת. הצרה היא שזה רחוק מאוד מכאן, אבל הרכבת התחתית נוסעת עד שם". היא הודתה לרופא, חטפה את המרשם וטסה כל עוד רוחה בנפשה.

*

לא היה לה כסף לנסוע ברכבת התחתית ולכן היא רצה למרחק עצום של כמה קילומטרים הגונים, חולפת בדרכה על פני רחובות ושדרות רבים. כמה פעמים באמצע הדרך חשבה שתתמוטט מרוב ריצה ועצרה לשאוף אוויר. נשימתה נעשתה קצרה, והיא חשבה שתיחנק. נזקקה לכמה דקות של מנוחה וללגימות גדולות של אוויר בטרם תוכל להמשיך בריצתה.

זה היה יום חורפי יפה נטול ענן. רחובות ניו יורק היה שטופי שמש וצוננים. הכרך הגדול היה מלא חיים. אנשים עסוקים התרוצצו בין החנויות והמשרדים. מכוניות פרטיות מן הדגם הישן, פתוחות ללא גג ובעלות גלגלים גדולים הדומים יותר לגלגלי אופניים וצופר שתרועתו "פאפן, פאפן" יכלה לעורר מתים, נסעו בכבישים.

הכל היו עסוקים וטרודים. כל איש בעיסוקיו שלו. לאיש לא היה זמן פנוי או לב רחב לאותה אישה צעירה שעיניה הביעו כל כך הרבה חשש ודאגה עם אמונה ותקווה. הנה, הנה, היא רואה מרחוק את בית המרקחת. טרופת נשימה היא נכנסה לתוכו. רוקח כסוף שיער היה עסוק בהכנת תרופה ללקוח קודם, והיא עמדה והמתינה חסרת סבלנות, אך בינתיים התאוששה ונשימתה הבהולה הלכה ונעשית סדירה.

תורה הגיע סוף כל סוף.

"אפשר לעזור לך?" שאל הרוקח בנועם.

היא הושיטה לו את המרשם.

הרוקח קרא את המרשם בעיון. "זה בשביל הילד שלך?" שאל באהדה.

"נכון, הוא חולה מאוד", כמעט פרצה בבכי.

הרוקח עמד בחלוקו הלבן וחש חסר אונים. "אני מבין שמצבך הכלכלי אינו מזהיר. את לא תוכלי להרשות לעצמך תרופה יקרה כל כך".

"אבל אלו החיים של הילד שלי, מי מסתכל על כסף?"

"את צודקת מאד, וסדר העדיפויות שלך הוא נכון" הסכים. "השאלה היא אם יש לך לשלם לי על התרופה. אני לא הולך להרכיב אותה עד שאראה את הכסף. מדובר כאן בכמה נוזלים ותמיסות ואבקות שאני צריך לערבב. הם עולים לי כסף רב, ואני לא אעשה זאת לפני שאקבל ממך את הכסף".

"כמה עולה התרופה?"

"45 דולר", ענה הרוקח.

ראשה החל מסתחרר והפלצות נשקפה מאישוניה. ריבונו של עולם! ארבעים וחמישה דולר! זה יותר משכרה השנתית. היא מרוויחה שלושה דולרים לחודש!

"אי אפשר יותר בזול?"

הרוקח גיחך. "מה זה יותר בזול? שאני לא אכניס בפנים את כל הרכיבים? אז התרופה לא תהיה שווה כלום. אני מבין שאין לך מה לשלם, אז סורי" (מצטער), פרש את ידיו לצדדים בתנועה האמורה להביע צער. "אני לא יכול לעזור לך, אני לא מוסד של צדקה. זאת הפרנסה שלי".

"אתה צודק", הסכימה אתו, והדמעות חנקו את גרונה, "אולי תבוא לקראתי. הילד שלי מפרפר בין חיים למוות. התרופה הזאת יכולה להציל את חייו. אולי יש משהו שאני יכולה לעשות בשבילך?"

"במה את עובדת" נכמרו רחמיו של הרוקח.

"אני שוטפת רצפות. אני גם מטאטאת ועושה סדר".

הרוקח חשב רגע. "את יודעת מה? אני מוכן. בדיוק אתמול הודיעה לי הכושית הזקנה שאין לה כוח לעבוד יותר, אז אם את רוצה להתחיל לעבוד כאן החל ממחר, פעמיים בשבוע..."

הם סיכמו ביניהם את התנאים. הרוקח היה נוקשה והיה מוכן לשלם אך מעט. לא פלא שאף אישה אחת לא רצתה לעבוד אצלו, אבל למרת שרר לא הייתה ברירה. הוא ניצל כהוגן את חולשתה ואת העובדה שלא הייתה לה ברירה וסחט אותה למחיר משפיל. כך חתמה לו על התחייבות לנקות לו את בית המרקחת למשך שנתיים וחצי (!) עבור בקבוק סירופ שמכיל 125 סמ"ק נוזל.

הניצול זעק לשמים, אבל מרת שרר הייתה מוכנה להתחייב על יותר ובלבד שמשלה'לה שלה יבריא.

הוא נכנס לחדר הפנימי והחל מתעסק שם בערבוב של נוזלים שונים. כעבור דקות אחדות יצא ובידו בקבוק זכוכית שקוף שבתוכו נוזל אדום. "זהו הסירופ", הושיט לה את הבקבוק. "אני מזהיר אותך מראש שיש לו טעם דוחה, ולכן תצטרכי להתאזר בסבלנות עם הילד, אבל דעי לך כי התרופה הזאת נחשבת אצלנו כתרופת פלא, היא מצילת חיים".

"אין לי מילים להודות לך, אני ממש אסירת תודה", גמגמה בהתרגשות. הבקבוק היה כמעט בידיה כשלפתע נעצר. עיניו של הרוקח נעשו קרות. "אז סיכמנו שממחר את מגיעה לכאן מדי ערב בשמונה לנקות את בית המרקחת, שנתיים וחצי".

"חתמתי לך על זה", אמרה בייאוש. מעתה, כאילו לא די לה בעבודות הניקיון השוברות את גבה, אלא תתווסף עליהם עוד עבודה אחת שעליה לא תקבל אפילו סנט אחד. אבל מה היא יכולה לעשות, אלה הם חיים.

חיים עגומים בהחלט.

כעת ממש רצה הביתה, כשבידה הבקבוק ובו שיקוי הפלאים. אותה נוסחת פלא שיכולה להציל את חייו של בנה מחמדה.

החליטה לקצר את דרכה ולחצות כמה רחובות שבימים כתיקונם לא הייתה מעזה לעבור דרכם. התגוררו בהם שחורים אלימים ומסוכנים, ועבריינים לרוב שרצו שם בכל עת. אנשים שנקלעו לשם בטעות יצאו משם בשן ועין, אבל אם יתמזל לה מזלה ואיש לא יעכב אותה בדרך, תקצר את הדרך ברבע שעה, וזה שווה את הסיכון.

בלב כבד החלה עוברת בין רחובות השחורים. בתחילה זה עבר חלק. היא עברה ליד כמה בני נוער' לא נחמדים, אבל איש לא הביט לעברה. חצי מן השכונה כבר היה מאחוריה. עוד כמה דקות והסכנה מאחורי גבה.

ואז צמח ממולה הענק.

*

זה היה כושי ענק שבענקים גבוה ורחב, כולו שרירים ועיניו קטנות ומרושעות. הוא גיחך ברוע.

"יש לך כסף?"

פניה הלבנה כסיד. ניסתה לחמוק ממנו והחלה לרוץ, אך נכשלה

"מה את רצה, לאן את ממהרת?"

"הילד שלי חולה מאוד, אני מביאה לו תרופה".

"כן, מכיר את כל הסיפורים האלה", לעג לה. "תביאי לי מהר את כל הכסף שיש לך".

"אין לי כסף".

"את משקרת", חטף ממנה את תיקה השחור ושפך את תכולתו על המדרכה. בעיניים בוהות בחן את

תכולתו: היו שם חפצים אישיים ומטבע של סנט אחד...

"את צוחקת ממני?" נהם הכושי ברוגזה ונראה כגורילה לפני התקף זעם. "איפה את מחביאה את כל הכסף שלך?"

"אין לי כסף, אני ענייה מרודה".

"ומה יש בבקבוק שאת מחזיקה ביד?" נדבקו עיניו השחורות לבקבוק הסירופ.

"זאת תרופה יקרה לילד שלי. הוא חולה וקודח מחום".

"תרופה?" בהו עיניו בנוזל האדום, "זאת לא תרופה, זהו משקה חריף".

"לא, זאת תרופה לילד שלי שחולה אנושות", קולה רעד, רק שלא ייקח לה את התרופה. לא את התרופה!

כל תחנוניה היו לשווא. הענק חטף את הבקבוק, חלץ את פקק השעם והשליך אותו ארצה.

"בוא נשתה", קרא בעליצות והפך את הבקבוק לתוך פיו.

חצי מתכולת הבקבוק ניגרה אל פיו הפעור כאשר חוש הטעם שלו קלט באיחור מה את טעמה הדוחה של

התרופה - כפי שהזהיר הרוקח. פניו התעוותו בגועל. הוא ירק את הנוזל על בגדיה וניפץ את הבקבוק על

אבני המרצפת בשאט נפש. "פוי, גועל נפש".

היא עמדה המומה. התרופה היקרה שתמורתה כבר חתמה על שטר התחייבות לנקות את בית המרקחת

למשך שנתיים וחצי, איננה. הנוזל האדום ניגר מתוך הבקבוק השבור על הארץ.

האם משה'לה יישאר בחיים?

הכושי טרם נרגע, ובראותו וגם הוכיח את הנאמר 'הידיים ידי עשיו'. אחר עזב את המקום בנהמת רוגז כשהוא מחרף ומגדף את מזלו הרע.

פניה נחבטו קשות, וכל גופה דאב וכאב. היא המשיכה לשכב על הארץ ללא תנועה עד ששמעה אותו מתרחק.

בקושי הצליחה לקום מן המדרכה. איש לא נד לה בחמלה. ברחובות האלה היה זה מחזה די שכיח. לבנים הדירו את רגליהם משם.

הזדקפה ועמדה. מושפלת עד היסוד. עשוקה וחסרת מזל. היו לה כל הסיבות שבעולם לחוש עצמה כאילו הגיהנום כבר קלט אותה עוד מחיים.

עצמותיה כאבו, וההליכה הייתה קשה עליה. אבל היא ידעה בוודאות מה היא עומדת לעשות: היא תחזור לבית המרקחת.

ללא התרופה היקרה חייו של משה'לה אינם שווים פרוטה.

שירכה את רגליה והגיעה לבית המרקחת כששפתיה שסועות ואפה זב דם.

"מה קרה לך?" נדהם הרוקח.

דמעות סוררות פרצו מעיניה. בגרון נחנק סיפרה לרוקח מה קרה וכיצד הלך הבקבוק היקר לאבדון.

"אני ממש מצטער לשמוע", אמר הרוקח בהזדהות, "אבל לא אוכל לתת לך את התרופה היקרה הזאת בחינם. היא עולה לי הון תועפות".

"איפה השטר שחתמתי לך?" שאלה בשפתיים רוטטות.

"מה את רוצה. לקחת אותו?" נבהל הרוקח, "אין לי אחריות על מה שקורה מעבר לסף בית המרקחת שלי. זה על אחריותך. התחייבת לעבוד כאן שנתיים וחצי, ומבחינתי אין הבדל מה קרה לתרופה".

"תביא לי את הנייר", ביקשה שנית, "אני מתחננת לפניך".

הרוקח הביא את השטר שעליו חתמה רק לפני חצי שעה.

היא נטלה לידיה עט, מחקה את המילים "שנתיים וחצי" וכתבה במקומן "חמש שנים" - - -

"וכעת לך תרכיב לי בקבוק חדש. אני לא זזה מכאן עד שתכין לי את התרופה בשביל משה'לה שלי".

הרוקח עמד המום מול הקרבתה של האישה המוכנה לשעבד את עצמה ולעבוד בעבודה משברת גב למען בריאותו של בנה.

"טוב, אני כבר הולך להרכיב את התרופה", מלמל בבוששת-מה. ראה מי אתה מול אישה קטנה וענקית רוח שאין רואים כמוה.

כבר עמד להיכנס לחדר הפנימי כדי למהול שוב את התמיסות היקרות, כאשר פתאום שם לב לכתם האדום על שמלתה, ונחירי אפו רטטו בניסיון לזהות את הריח הקשה שעלה מן הכתם.

"גברת, מה זה הכתם הענק הזה על בגדך?" מצמצו עיניו.

"אמרתי לך שהכושי ירק עליי את התרופה?"

"לא, לא אמרת. תתקרבי לכאן", אמר בחשד, "אני רוצה לראות את זה מקרוב".

היא התקרבה. הרוקח בחן את הכתם מקרוב והריח בתיעוב את הצחנה שעלתה מן הסממנים השחוקים. צווחה נפלטה מפיו.

"גברת, הקב"ה אוהב אותך. אני טעיתי ברכיבים. שמתי לך גם אבקה מסוימת שהיא ממש רעל. לא יודע איך זה קרה לי".

"מה?"

"מה שאת שומעת. אילו הבן שלך היה שותה את התרופה שלי, הוא היה מת במקום. שמעת? ה' ריחם עליך, לכן שלח לך את הכושי וכך הציל את בנך הקטן".

שתיקת הים השתררה בבית המרקחת.

"אני יודע מה הייתה הטעות שלי", אמר הרוקח, "במקום האבקה שלקחתי מצד זה של המגרה, היה עליי לקחת אבקה בעלת שם דומה מצדה השני של המגרה. זאת כל הטעות, וכבר אני מתקן אותה".

הוא נכנס פנימה לתוך המעבדה וכשחזר הביא שוב בקבוק גדול של נוזל אדום. "כעת זה ממש מרשם להצלת החיים של בנך הקטן", אמר לה בחיוך אדיב.

כשלקחה את הבקבוק הכניס את ידו לכיסו הפנימי ושלף משם את שטר ההתחייבות. הוא קרע אותו לגזרים.

"גברת, את יכולה ללכת הבית בשמחה ולתת לבנך את התרופה שבוודאי תציל אותו. רק בקשה אחת לי אליך - אל תספרי לאיש על הטעות שטעיתי, יכולים לשלול לי את הרישיון לעסוק ברקחות.

